Urban Economics
Vol. 10, No. 1,(2025)
http://ue.ui.ac.ir
10.22108/ue.2025.144667.1312

اقتصاد شهری
دوره ۱۰، شماره ۱، توالی ۱۷، سال ۱٤۰٤
صص: ۵۲- ۳۳
مقاله پژوهشی

Identifying The Effective Drivers On The Regional Development Prospects Of Fars Province With A Future Research Approach In Line With Land Development

Mostafa Ariankia [1], Hossein Hataminejad [2*], Fatemeh Ghareh Qashi [3]

[1,2] Department of Human Geography and Planning, Faculty of Geography, University of Tehran, Tehran, Iran
[3] Department of Geography, Faculty of Humanities and Social Sciences, Golestan University, Gorgan, Iran

Abstract: In line with the realization of the necessary strategic approach to achieve the future vision and attain a clear concept of the future of Fars Province, the present study has identified the key drivers influencing regional development prospects using a futurology approach within the framework of land use planning in Fars Province. This research is applied in terms of purpose (of the strategic development type), descriptive-analytical in terms of methodology, and inductive in terms of research approach. The data collection method was based on a documentary-survey approach utilizing the Delphi technique, and the interaction analysis method was employed to identify the research drivers. The statistical population of the study consisted of 37 experts and specialists in the field of regional development and land use planning, who were selected using the snowball sampling method. For data analysis and structural analysis of the impact of each indicator on regional development in Fars Province, the MICMAC software was used. The results of the study indicate that out of the 30 factors examined, four factors—investment attraction, the provincial land use planning system, governance, and water resources—are identified as key drivers influencing the regional development of Fars Province. These factors should be integrated into the planning of visions and regional development of Fars Province by the relevant organizations. Additionally, the findings revealed that variables such as education, technical and scientific activities, and climate are strategic variables with significant macro-level impacts on the regional development of Fars Province.
Key Words: Spatial planning, Future research, Regional development, Fars, MicMac.

شناسایی پیشران‌های مؤثر بر چشم‌اندازهای توسعهٔ منطقه‌ای استان فارس با رویکرد آینده‌پژوهی در راستای آمایش سرزمین

مصطفی آریان‌کیا [۱]، حسین حاتمی‌نژاد [۲*]، فاطمه قره قاشی [۳]

[۲،۱] گروه جغرافیای انسانی و برنامه‌ریزی، دانشکده جغرافیا، دانشگاه تهران، تهران، ایران
[۳] گروه جغرافیا، دانشکده علوم انسانی و اجتماعی، دانشگاه گلستان، گرگان، ایران

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۱۱/۰۶ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۱۲/۲۰

چکیده

در راستای تحقق رویکرد راهبردی لازم در راستای چشم‌انداز آتی و دست‌یابی به مفهومی مشخص از آیندهٔ استان فارس، در پژوهش حاضر پیشران‌های مؤثر بر چشم‌اندازهای توسعهٔ منطقه‌ای با رویکرد آینده‌پژوهی در راستای آمایش سرزمین در استان فارس شناسایی شده‌اند. این پژوهش به لحاظ هدف، کاربردی (از نوع توسعه‌ای راهبردی)، و از نظر روش، توصیفی-تحلیلی و به لحاظ رویکرد پژوهش، استقرایی است. روش گردآوری اطلاعات مبتنی بر روش مطالعات اسنادی-پیمایشی مبتنی بر تکنیک دلفی است و با استفاده از روش تحلیل تأثیر متقابل، به شناسایی پیشران‌های پژوهش اقدام شده است. جامعهٔ آماری پژوهش شامل ۳۷ متخصص و کارشناس در زمینهٔ توسعهٔ منطقه‌ای و آمایش سرزمین است که بر اساس روش گلوله‌برفی انتخاب شده‌اند. به منظور تجزیه‌وتحلیل داده‌ها و تحلیل ساختاری تأثیرگذاری هر یک از شاخص‌های مؤثر بر توسعهٔ منطقه‌ای در استان فارس از نرم‌افزار میک‌مک استفاده شده است. نتایج حاصل از پژوهش نشان می‌دهد از میان ۳۰ عامل بررسی‌شده، ٤ عامل جذب سرمایه، نظام برنامه‌ریزی آمایش استان، حکمروایی و منابع آب، به عنوان پیشران‌های کلیدی مؤثر در توسعهٔ منطقه‌ای استان فارس اثرگذار هستند که باید به صورت یکپارچه در برنامه‌ریزی چشم‌اندازها و توسعهٔ منطقه‌ای استان فارس از طرف ارگان‌های مربوط در نظر گرفته شوند. همچنین، نتایج پژوهش نشان داد متغیرهای آموزش، فعالیت‌های فنی و علمی و اقلیم متغیرهای راهبردی و با توان تأثیرگذاری کلان بر توسعهٔ منطقه‌ای استان فارس هستند.

واژه‌های کلیدی: آمایش سرزمین، آینده‌پژوهی، توسعهٔ منطقه‌ای، فارس، میک‌مک.

*** Corresponding Author**: Hossein Hataminejad
E-mail address: mostafaariankia@gmail.com, hataminejad@ut.ac.ir, gharghashifateme@gmail.com

2588-4867/ © 2025 University of Isfahan
This is an open access article under the CC BY-NC-ND/4.0/ License (https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/).

مقدمه

به دنبال گسترش شهرنشینی و سرعت زیاد تغییرات (آریان‌کیا و همکاران، ۱٤۰۲، ص. ۱۲۰)، و پیچیده‌ترشدن مشکلات شهری در کشورهای توسعه‌یافتهٔ صنعتی به ویژه در اواخر دههٔ ۱۹٦۰ میلادی و دگرگونی این مشکلات پس از جنگ جهانی دوم (شاهین و موسوی، ۱٤۰۲، ص. ۵۰) و تشدید روند جهانی‌شدن اقتصادی و رقابت بین دولت‌ها و دولت–منطقه‌ها، مسائل منطقه‌ای پیچیده‌تر شده‌اند (یاسوری و سجودی، ۱۳۹۸، ص. ۱٥٦). این اتفاق باعث دگرگونی در روابط متقابل انسان‌ها با یکدیگر شده است (میرکتولی و آریان‌کیا، ۱۳۹۸، ص. ۲۵۰)؛ به گونه‌ای که تمرکز نامعقول و نامتناسب در عرصه‌های زیستی، توسعهٔ اقتصادی–اجتماعی نابرابر نواحی جغرافیایی را موجب شده است (نظم‌فر و همکاران، ۱٤۰۲، ص. ۱۳۲) که این امر باعث افزایش آسیب‌های محیطی و اجتماعی در سیستم‌های شهری و منطقه‌ای شده و پیامدهایی مانند توسعهٔ ناموزون، افزایش تفاوت‌ها و نابرابری‌های اجتماعی و آلودگی‌های زیست‌محیطی، افزایش مصرف انرژی، ترافیک و سایر مسائل اجتماعی و فرهنگی و محیطی را به همراه داشته است (زیاری و همکاران، ۱٤۰۰، ص. ۳۵۷). از این رو، به منظور سازماندهی فضایی در کشورهای در حال توسعه، الگویی از توسعهٔ فضایی مورد نیاز است که به عدم تمرکز شهرنشینی منجر شود و موجبات گسترش شبکه‌ای از مراکز توسعهٔ متعادل در پیوند با یکدیگر را فراهم آورد (کریمی و همکاران، ۱۳۹٦، ص. ۳۲) و به گونه‌ای عمل کند که با استفاده از توان‌های مناطق مختلف در برنامه‌ریزی برای توسعه در محیط رقابتی جهان بتواند موجب بهبود و پایدارسازی قابلیت‌های محیط شهرها، مناطق و کشورها در برابر دیگر مکان‌ها شود (شاکرمی و همکاران، ۱٤۰۲، ص. ۲).

یکی از منسجم‌ترین این راهبردها، راهبرد توسعهٔ منطقه‌ای به عنوان رویکردی نوین، کارآمد و آزموده‌شده برای دست‌یابی به توسعهٔ پایدار منطقه‌ای است (یاسوری و سجودی، ۱۳۹۸، ص. ۱٥٦). توسعهٔ منطقه‌ای به عنوان یکی از انواع توسعهٔ می‌تواند نقشی مهم در توسعهٔ پایدار مناطق ایفا کند و تأثیری زیاد بر پیشرفت و رشد همه‌جانبهٔ استان‌ها داشته باشد (وارثی و همکاران، ۱٤۰۲، ص. ۲۰۹). این نوع توسعهٔ به عنوان یکی از مهم‌ترین ضرورت‌های توسعهٔ همه‌جانبه و پایدار مطرح است و رسیدن به آن یکی از اهداف مهم توسعه است (پیشگاه‌هادیان و همکاران، ۱۳۹۹، ص. ۵)؛ اما یکی از ضعف‌های نظام برنامه‌ریزی منطقه‌ای رایج عدم شناسایی، تحلیل و به‌کارگیری عوامل کلیدی توسعهٔ منطقه است (Darkow, 2015, p. 10). شناسایی این عوامل علاوه بر آنکه نقشی مهم در توسعهٔ اقتصادی شهرها و روستاها دارد، می‌تواند به بهبود رشد اقتصادی و افزایش کیفیت زندگی افراد منجر شود (تقوایی و حسینی‌خواه، ۱۳۹٦، ص. ۹).

در کنار شناسایی عوامل مؤثر بر توسعهٔ منطقه‌ای، موضوع آینده و شناخت بلندمدت آن نیز در برنامه‌ریزی شهری و منطقه‌ای از اهمیت فراوانی برخوردار است (Willsteed et al, 2018, p. 24). این امر باعث می‌شود اندیشیدن دربارهٔ آینده برای کارها و اقدامات کنونی انسان امری ضروری تلقی شود (درویشی‌سه‌تلانی و همکاران، ۱٤۰۰، ص. ۵۳). با توجه به آنکه اصلی‌ترین مانع توسعهٔ شهری و منطقه‌ای در کشور ایران به نظام برنامه‌ریزی آن برمی‌گردد، وجود نگاه آینده‌پژوهانه به عنوان یک علم میان‌رشته‌ای می‌تواند به عنوان پیشران و محور فعالیت در برنامه‌ریزی در کشور ایران قلمداد شود (آفتاب، ۱٤۰۲، ص. ۸۷).

ساختار کشور ایران، با توجه به شرایط جغرافیایی ویژه، منابع طبیعی غنی و موقعیت راهبردی (حسینی و آریان‌کیا، ۱٤۰٤، ص. ۱۱٤)، و با وجود اینکه از ثروت و قدرت و منابع زیادی برخوردار است و تلاش‌های زیادی برای تعادل منطقه‌ای در آن انجام شده‌اند، به سمت نابرابری فضایی متمایل شده و ساختار مرکز–پیرامون را به منزلهٔ الگوی غالب کشور نمودار کرده است (داداش‌پور و شجاعی، ۱٤۰۱، ص. ۲۵). استان فارس نیز از این موضوع مستثنی نیست. استان فارس، در مقام یکی از استان‌های پهناور کشور، امروزه به – صورت تک‌قطبی با مرکزیت شهر شیراز توسعه پیدا کرده است؛ به طوری که بخش اعظم سرمایه و خدمات و امکانات در شهر شیراز متمرکز شده و این وضعیت سبب بروز پیامدهایی همچون مهاجرت از روستاها و شهرهای کوچک به شیراز، حاشیه‌نشینی و مشکلات ناشی از ازدحام و تراکم جمعیت و فعالیت در شهر شیراز شده است (آقایی و همکاران، ۱۳۹۹، ص. ۲۷۸).

با بررسی ادبیات و مطالعات پیشین در حوزهٔ توسعهٔ منطقه‌ای، آمایش سرزمین و آینده‌پژوهی در سطح کشور و به ویژه استان فارس، می‌توان به این نتیجه رسید که با وجود پژوهش‌هایی در زمینهٔ شناسایی ظرفیت‌ها، مشکلات، راهبردها و حتی تحلیل ساختار فضایی، همچنان شناسایی پیشران‌های کلیدی مؤثر بر توسعهٔ منطقه‌ای با رویکرد آینده‌پژوهی به ویژه در مقیاس استانی و در چارچوب برنامه‌ریزی آمایش سرزمین، با خلأ جدی مواجه است. از جملهٔ شکاف‌های اصلی که این پژوهش به دنبال پُرکردن آن است، می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

۱–نبود مطالعات جامع که به طور همزمان هم از رویکرد آینده‌پژوهی و هم از مدل‌های کمی تحلیل اثر متقابل برای شناسایی

پیشران‌های توسعهٔ استفاده کنند. ۲- فقدان تمرکز کافی بر استان فارس به عنوان یکی از استان‌های مهم و راهبردی کشور در اسناد بالادستی و پژوهش‌های آینده‌نگرانه با رویکرد فضایی-منطقه‌ای. ۳- نبود تحلیل هم‌زمان تأثیرات مستقیم و غیرمستقیم متغیرها بر یکدیگر با هدف کشف عناصر کلیدی و دووجهی در توسعهٔ منطقه‌ای. ٤- عدم بهره‌گیری از نظرات کارشناسان محلی، دانشگاهی و اجرایی در قالب تکنیک دلفی برای بومی‌سازی شاخص‌های توسعهٔ متناسب با شرایط ویژهٔ استان.

در نتیجه، پژوهش حاضر با تمرکز بر شناسایی پیشران‌های مؤثر بر چشم‌انداز توسعهٔ منطقه‌ای فارس با استفاده از ترکیب رویکرد آینده‌پژوهی، تکنیک دلفی و مدل میک‌مک، در تلاش است تا این شکاف‌ها را پر کند و زمینه‌ساز برنامه‌ریزی دقیق‌تر و هدفمندتر برای توسعهٔ پایدار منطقه‌ای در این استان باشد.

با توجه به موقعیت راهبردی استان فارس در نظام آمایش سرزمین کشور ایران و همچنین، در راستای تحقق رویکرد راهبردی لازم در راستای چشم‌انداز آتی و دست‌یابی به مفهومی مشخص از آیندهٔ استان، هدف مطالعهٔ حاضر شناسایی و اولویت‌بندی پیشران‌های کلیدی مؤثر بر چشم‌اندازهای توسعهٔ منطقه‌ای استان فارس با رویکرد آینده‌پژوهی است. در راستای هدف پژوهش و با توجه به ماهیت مطالعهٔ حاضر، پرسش اصلی پژوهش این است که پیشران‌های کلیدی مؤثر بر چشم‌انداز و توسعهٔ منطقه‌ای در راستای تدوین راهبردها و برنامه‌ریزی راهبردی در استان فارس کدام‌اند؟

آمایش سرزمین: آمایش سرزمین به عنوان یک فرایند بنیادین برای ایجاد و اجرای بلندمدت افق برنامه‌ریزی راهبردی همراه با یک رویکرد یکپارچه برای سیاست‌گذاری با تأکید بر دست‌یابی به اهداف و نه تنظیم کاربری اراضی، مورد تأکید بوده است (خلیجی و سرور، ۱٤۰۱، ص. ۱). آمایش سرزمین به دنبال چیدمان سه مؤلفهٔ مهم جمعیت، سرمایه و منابع طبیعی برای تحقق مطلوب‌ترین، عادلانه‌ترین و پایدارترین سازمان فضایی در سرزمین است (مرکز پژوهش‌های توسعهٔ و آینده‌نگری، ۱۳۹۹). امروزه، آمایش سرزمین به یک راهکار جغرافیایی بی بدیل برای توسعهٔ پایدار در کشورها تبدیل شده است (بدری و همکاران، ۱٤۰۳، ص. ۹). لزوم توجه ظرفیت‌ها و توانمندی‌های ذاتی و اکتسابی یک مکان مانند ناحیه، استان یا کشور در راستای توسعهٔ منطقی آن مکان بیانگر مفهوم واقعی آمایش سرزمین است (سرور و همکاران، ۱۳۹۸، ص. ۱۷).

آینده‌پژوهی: آینده‌پژوهی به انسان فرصت می‌دهد آینده را تحت کنترل درآورد و بتواند آن را به گونه‌ای دلخواه معماری کند (گودرزی و حاجیانی، ۱٤۰۲، ص. ۵). آینده‌پژوهی دانشی فرارشته‌ای و نوپدید است که به‌سرعت در حال کسب مشروعیت و گسترش در عرصه‌های نظری و عملی است (نصراصفهانی و همکاران، ۱٤۰۲، ص. ٤۱) و نتایج حاصل از آن می‌تواند تأثیراتی گسترده در هر یک از این عرصه‌ها داشته باشد (نیکروان و همکاران، ۱٤۰۲، ص. ۳۳۷). آینده‌پژوهی در توسعهٔ و برنامه‌ریزی منطقه‌ای بر یافتن عوامل کلیدی، پیشران‌ها و فقدان قطعیت‌های توسعهٔ مناطق در فضای برنامه‌ریزی تأکید دارد تا برنامه‌ریزی شهری و منطقه‌ای با در اختیار داشتن آنها به عنوان اهرم کنترل، آیندهٔ مطلوب را نگاشت و مدیریت کند (ایلانلو و همکاران، ۱٤۰۰، ص. ٦۱). در واقع، آینده‌پژوهی با رد تنها وجود یک آیندهٔ قطعی که ادامهٔ وضع موجود است، آینده‌هایی متعدد، بدیل و مطلوب را مطرح می‌کند که ممکن است ادامهٔ روند فعلی نباشند و با گسست از وضعیت موجود، سناریوهای بدیل را به وجود آورد (ویسی و همکاران، ۱۳۹۸، ص. ٤۹). بنابراین، آینده‌پژوهی با تمرکز بر اهداف کلان توسعهٔ منطقه‌ای و با مشارکت مدیران و ذی‌نفعان، ضمن شناسایی سیستم‌ها و تسهیل رفتارهای پیچیده و غیرقابل پیش‌بینی، نقشی مؤثر در اجرای آمایش سرزمین ایفا می‌کند.

راهبرد توسعهٔ منطقه‌ای: جهانی‌شدن، نومنطقه‌گرایی و رقابت‌های منطقه‌ای، بحران‌های اقتصادی، مخاطرات محیطی، بحران انرژی و مسائل اجتماعی و تلاش برای تحقق توسعهٔ پایدار به تهیهٔ شیوه‌هایی از سیاست‌گذاری منجر شده است که یکی از آنها راهبرد توسعهٔ منطقه‌ای یا «آر.دی.اس» است (عزت‌پناه و همکاران، ۱٤۰۱، ص. ۹۵). توسعهٔ منطقه‌ای روندی فراگیر در راستای افزایش توانایی‌های انسانی و اجتماعی برای پاسخ‌گویی به نیازهای انسانی و اجتماعی است (ثقفی و همکاران، ۱٤۰۱، ص. ۳). راهبرد توسعهٔ منطقه‌ای الگویی از برنامه‌ریزی راهبردی است که در چالش برای مواجهه با مسائل جدید و پیچیدهٔ منطقه‌ای مطرح شده است. این راهبرد یک سند بالادستی کلیدی برنامه‌ریزی است که دستورالعمل‌های راهبردی را تنظیم می‌کند که در آماده‌سازی و هماهنگی برنامه‌های توسعه، بیانیه‌های سیاست برنامه‌ریزی و اقدامات توسعهٔ شهری و منطقه‌ای به کار می‌روند (رجبی و صباغ، ۱٤۰۲، ص. ٤۳). در (جدول ۱)، منتخبی از نظریه‌های توسعهٔ اقتصادی ارائه شده است.

جدول ۱- منتخبی از نظریه‌های توسعهٔ منطقه‌ای

نظریه	مشخصات و نتایج مورد انتظار	دورهٔ زمانی
رشد متوازن	توسعهٔ همه‌جانبه مناطق با تأکید بر نقش دولت در حذف نابرابری	۱۹۷۵-۱۹۵۰
رشد نامتوازن	تمرکز سرمایه در بخش خاصی از اقتصاد به عنوان پیشرو-بخش توسعه به سایر بخش‌ها	
قطب رشد	قطب رشد شهری و صنعتی-پخش توسعه به مناطق پیرامونی	
مرکز-پیرامون	سرمایه‌گذاری در مکان‌های مرکزی-پخش توسعه به مناطق پیرامونی	
تمرکزگرایی	توسعهٔ قطبی-پخش توسعه به مناطق پیرامونی	
برگشت تمرکز	توسعه در چند نقطهٔ مرکزی-پخش توسعه به مناطق پیرامونی	۱۹۹۵-۱۹۷۵
نظام سکونتگاهی	تجمیع غیرمتمرکزی-ایجاد پیوند عملکردی بین نقاط	
نظریهٔ هیلهورست	انسجام متمرکز، انسجام پراکنده، گسترش متمرکز، گسترش پراکنده-توسعهٔ سلسله‌مراتبی	
نظریهٔ میسرا	سیاست اجتماعی جامع تولیدی، اجتماعی و زیست‌شناختی ایجاد زیرساختار توسعه‌پذیر	
نظریهٔ هاروی	توسعه بر مبنای نیاز، منفعت عمومی و استحقاق-توزیع عادلانه بین مناطق منجر به توزیع عادلانه بین افراد	
راهبرد توسعهٔ منطقه‌ای	تأکید بر برنامه‌ریزی هماهنگ، حل اختلافات ساختاری منطقه‌ای و ایجاد فرصت برابری برای تمامی مناطق	۱۹۹۵ تا کنون
رقابت‌پذیری منطقه‌ای	تحریک توسعهٔ منطقه‌ای با اعمال سیاست‌های فرامنطقه‌ای-توسعهٔ رقابتی	

(منبع: جعفری و همکاران، ۱۳۹۹، ص. ۲)

مدل مفهومی پژوهش (بر مبنای مبانی نظری و چارچوب مفهومی)

بر پایهٔ مبانی نظری موجود در حوزهٔ آمایش سرزمین (سرور و همکاران، ۱۳۹۸؛ بدری و همکاران، ۱۴۰۳)، آینده‌پژوهی (Godet, 2003؛ آفتاب، ۱۴۰۲) و توسعهٔ منطقه‌ای (یاسوری و سجودی، ۱۳۹۸؛ Darkow, 2015)، مدل مفهومی این پژوهش با تکیه بر تحلیل سیستمی و روابط علّی میان مفاهیم اصلی طراحی شده است. در این مدل، آمایش سرزمین به عنوان چارچوب راهبردی ساماندهی فضایی منابع انسانی، طبیعی و اقتصادی عمل می‌کند. در درون این چارچوب، رویکرد آینده‌پژوهی به عنوان یک ابزار تحلیلی و پیش‌نگر، امکان شناسایی عوامل مؤثر بر آینده (پیشران‌ها) را فراهم می‌کند. این پیشران‌ها، از طریق تحلیل ساختاری (تحلیل اثرات متقابل)، به عنوان عوامل کلیدی مؤثر بر چشم‌انداز توسعهٔ منطقه‌ای شناسایی می‌شوند؛ بنابراین، مدل مفهومی پژوهش از سه لایهٔ اصلی تشکیل شده است: ۱- لایهٔ راهبردی: آمایش سرزمین با هدف ساماندهی فضایی و تعادل منطقه‌ای، ۲- لایهٔ تحلیلی آینده‌پژوهی و شناسایی پیشران‌ها و ۳- لایهٔ سیاستی برنامه‌ریزی برای توسعهٔ منطقه‌ای با تمرکز بر پیشران‌های کلیدی. در این مدل، رابطهٔ علّی بین عناصر به شرح زیر در (شکل ۱) ارائه شده است:

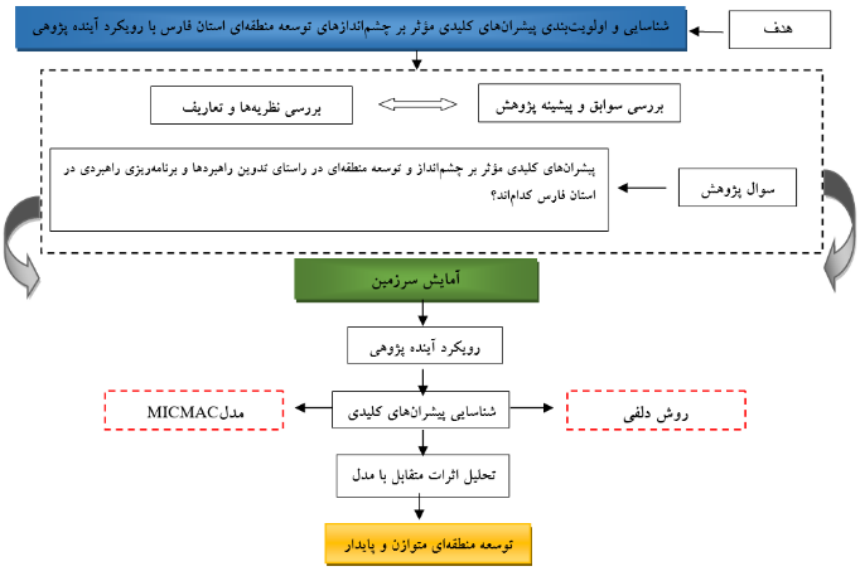

شکل ۱- مدل مفهومی پژوهش

(منبع: نگارنده، ۱۴۰۴)

پیشینهٔ پژوهش

یکی از ضعف‌های مطالعات سیاست‌گذاری غفلت از رویکردهای آینده‌نگرانه است که در این راستا، بر اهمیت آینده‌پژوهی در چرخهٔ سیاست‌گذاری در بسیاری از مطالعات و پژوهش‌ها تأکید شده است (رضایی و عیوضی، ۱۴۰۱، ص. ۱). از این رو، در ادامه به صورت اختصار به تعدادی از پژوهش‌های انجام‌شده در داخل و خارج از کشور اشاره می‌شود که در دو بخش اصلی این پژوهش از نتایج و روش انجام آنها استفاده شده است و یافته‌های آنها با مطالعهٔ حاضر هم‌خوانی و هم‌سویی داشته‌اند. پوراحمد و همکاران (۱۳۹۷) در پژوهشی با عنوان «بازتعریف نقش شهرهای کوچک و میانی در فرایند توسعهٔ منطقه‌ای؛ معرفی یک روش کاربردی آمایش‌مبنا در استان کردستان» را انجام داده‌اند. نتایج پژوهش آنان نشان داد اگرچه نوساناتی در توسعهٔ درون‌منطقه‌ای استان مورد مطالعه مشاهده شده‌اند، تغییرات توسعهٔ منطقه‌ای با تکیه بر نماگرهای اقتصادی، با تغییرات سلسله‌مراتب شهری (نماگرهای جمعیتی) هم‌سو بوده‌اند. اصغری و همکاران (۱۴۰۰)، در پژوهشی چالش‌ها و راهبردهای توسعهٔ پایدار منطقه‌ای با رویکرد آینده‌پژوهی را تحلیل کرده‌اند. ضعف مدیریت و نبود برنامهٔ مشخص برای توسعه، ضعف نهادهای مالی-پولی، وجود محدودیت‌های قانونی برای توسعهٔ کالبدی بخش صنعت در وسعت زیادی از منطقه را چالش‌های پیش روی آیندهٔ توسعهٔ پایدار منطقهٔ ارس می‌دانند. حسینی و همکاران (۱۴۰۱) در پژوهشی با تحلیل وضعیت سواحل اقیانوسی ایران، راهبردهای پیشنهادی برای توسعهٔ منطقه‌ای در این سواحل را تدوین و ارائه و همچنین، نقاط قوت، ضعف، فرصت و تهدید سواحل اقیانوسی ایران را بیان کرده‌اند. پریزادی و حسین‌خانی (۱۴۰۱) پژوهشی با عنوان «برنامه‌ریزی راهبردی توسعهٔ منطقه‌ای با رویکرد شکوفایی شهری» را انجام داده‌اند. نتایج پژوهش آنها حاکی از آن است که ابعاد زیست‌پذیری، برابری و مشارکت و بهره‌وری در شهر کرج نسبت به سایر ابعاد شرایطی نامساعدتر دارند. غفاری‌فرد و همکاران (۱۴۰۲)، در پژوهشی سازوکار ارتقای حکمرانی و سیاست‌گذاری توسعهٔ منطقه‌ای در ایران را بررسی کرده‌اند. شاکرمی و شکوهی (۱۴۰۲)، در پژوهش خود نقش و اهمیت شهرهای جدید در ایجاد تعادل ملی و منطقه‌ای در توزیع جمعیت و سرمایه‌گذاری و همچنین، عوامل و سیاست‌های کلان تأثیرگذار در این زمینه را بررسی کرده‌اند.

دنگ و همکاران[1] (۲۰۲۲) در پژوهشی سیر توسعهٔ متوازن منطقه‌ای در کشور چین را بررسی کرده‌اند. نتایج پژوهش آنان نشان داد توسعهٔ بین‌منطقه‌ای در چین دوره‌های متوالی توسعهٔ متوازن و نامتوازن را پشت سر گذاشته است. هر دوره توسعهٔ اجتماعی را افزایش داده و به توسعهٔ منطقه‌ای متعادل‌تر کمک کرده است. یانگ و همکاران[2] (۲۰۲۲) در پژوهشی این پرسش را بررسی کرده‌اند که آیا طرح‌های توسعهٔ منطقه‌ای می‌توانند باعث رشد اقتصادی شوند. نتایج پژوهش آنان حاکی از آن است که ناهمگونی قوی منطقه‌ای تأثیر منفی معناداری بر رشد اقتصادی دارد. همچنین، RDPs اثرات منفی جالب توجهی بر رشد اقتصادی در مناطق شرقی و مرکزی دارد. اثرات منفی عمدتاً به این دلیل هستند که RDPs کارایی تولید را کاهش می‌دهد تا از رشد اقتصادی جلوگیری کند. آرانسیبیاکارواخال و همکاران[3] (۲۰۲۲) در پژوهشی پیشنهاد یک مدل چندمعیاره برای ارزیابی طرح‌های توسعهٔ سرزمینی در مناطق عقب‌افتادهٔ کشور شیلی را بررسی کرده‌اند. راکواسا و لاتوئه[4] (۲۰۲۳) در پژوهشی برنامه‌ریزی و سیاست توسعهٔ منطقه‌ای در جنبه‌های آسیب‌پذیری و شهرهای مقاوم در برابر بلایا را بررسی کرده‌اند. آنها در این پژوهش ضمن ارزیابی آسیب پذیری در مناطقی که پتانسیل تجربهٔ حوادث بلایا را دارند، تاب‌آوری شهر را در مواجهه با بلایا و سازگاری با تغییرات اقلیمی بررسی کرده‌اند. پورکارتوفر و استد[5] (۲۰۲۳) در پژوهشی تحت عنوان «آژانس و ساختار در برنامه‌ریزی شهری و منطقه‌ای: یک بررسی اجمالی و برنامهٔ تحقیقات آینده»، طیفی وسیع از ادبیات دربارهٔ آژانس و ساختار در رابطه با برنامه‌ریزی فضایی را ارائه می‌کنند که حول شش موضوع مرتبط با یکدیگر جمع شده‌اند که شامل نهادها، اختیار، عمل‌گرایی، شبکه‌ها، رهبری، و احساسات هستند. دودک و زادماچ[6] (۲۰۲۳) در پژوهشی اصلاحات توسعهٔ سرزمینی در ایالت فدرال بایرن آلمان بین سال‌های ۲۰۰۸ تا ۲۰۱۸ را با توجه به افزایش سیاست‌های ریاضتی بررسی کرده‌اند. یافته‌های پژوهش نشان داد سال‌های پس از بحران شاهد یک تغییر پارادایم در برنامه‌ریزی فضایی بود. با این حال، این تغییر به‌جای کاهش نابرابری، خطر تشدید نابرابری فضایی را به دنبال دارد. نتایج پژوهش‌های بالا و پژوهش حاضر همگی حاکی از آن است که

[1] Deng et al.
[2] Yang et al.
[3] Arancibia-Carvajal et al.
[4] Rakuasa & Latue
[5] Purkarthofer & Stead
[6] Dudek & Zademach

تدوین برنامه‌های ملی توسعه در بازه‌های زمانی مختلف، تدوین سناریوها و چشم‌اندازها و تهیهٔ برنامه‌های منطقه‌ای می‌تواند نقشی مهم در تحقق‌پذیری توسعهٔ منطقه‌ای در راستای آمایش سرزمین داشته باشد. وجه تمایز این پژوهش با سایر پژوهش‌های انجام‌شده در منطقهٔ مورد مطالعه و متغیرهای استفاده‌شده است.

روش پژوهش

پژوهش حاضر به لحاظ هدف، کاربردی (از نوع توسعه‌ای راهبردی)، و از نظر ماهیت و روش، از نوع پژوهش‌های توصیفی‌تحلیلی و به لحاظ رویکرد پژوهش، استقرایی است و در راستای مبانی علم آینده‌پژوهی با رویکرد اکتشافی و تحلیلی با به‌کارگیری مدل‌های کمّی به منظور شناسایی پیشران‌های مؤثر بر توسعهٔ منطقه‌ای در راستای آمایش سرزمین در استان فارس انجام شده است. راهبرد غالب در این پژوهش، راهبرد توسعهٔ منطقه‌ای به عنوان رویکردی نوین به منظور دست‌یابی به توسعهٔ پایدار منطقه‌ای بوده است. روش گردآوری اطلاعات مبتنی بر روش مطالعات اسنادی-پیمایشی مبتنی بر تکنیک دلفی است که بر اساس نمونه‌گیری به روش هدفمند انتخاب شد و به صورت حضوری و از طریق فضای مجازی مصاحبه برای پُرکردن پرسشنامه‌ها انجام شده است.

بر این اساس، در این پژوهش تلاش شد تا از دیدگاه‌های افرادی استفاده شود که در زمینهٔ توسعهٔ منطقه‌ای، آمایش سرزمین و برنامه‌ریزی فضایی دارای دانش و تجربهٔ واقعی هستند. به همین دلیل، جامعهٔ آماری را گروهی از اساتید دانشگاه و دانشجویان دکترای آمایش سرزمین، جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری و منطقه‌ای تشکیل دادند که در دانشگاه‌های معتبر کشور از جمله دانشگاه تهران، یزد، خوارزمی و شهید بهشتی مشغول به تدریس، پژوهش یا تحصیل هستند. این افراد در حوزه‌های جغرافیای انسانی، توسعهٔ منطقه‌ای و آمایش سرزمین تخصص دارند، یا پروژه‌های علمی و اجرایی در این حوزه‌ها انجام داده‌اند. برای انتخاب این افراد، از روش نمونه‌گیری گلوله‌برفی استفاده شده است؛ به این معنا که ابتدا با چند متخصص که شناخته‌شده‌تر بودند مصاحبه را شروع کردیم و از آنها خواستیم افراد دیگری را معرفی کنند که در این حوزه صاحب‌نظر هستند. این زنجیره ادامه پیدا کرد تا جایی که احساس شد پاسخ‌ها به ثبات رسیده‌اند و اطلاعات جدید چندانی به بحث اضافه نمی‌شود و به اشباع نظری رسیده‌ایم. در نهایت، نظرات و تحلیل‌های ۳۷ نفر از این متخصصان جمع‌آوری شد که با توجه به روش دلفی و ماهیت موضوع، این تعداد برای دست‌یابی به نتایج معتبر و قابل‌تحلیل کاملاً کافی و رایج است.

به منظور شناسایی پیشران‌های پژوهش از روش تحلیل تأثیر متقابل استفاده شده است. دلیل اصلی استفاده از روش تحلیل اثرات متقابل در این پژوهش ماهیت پیچیده، چندبُعدی و به‌هم‌پیوستهٔ عوامل مؤثر بر توسعهٔ منطقه‌ای است. در محیط‌های منطقه‌ای، عوامل توسعه به صورت سیستمی و شبکه‌ای عمل می‌کنند، به گونه‌ای که هر متغیر می‌تواند هم تأثیرگذار باشد و هم تأثیرپذیر؛ بنابراین، به روشی نیاز است که بتواند این روابط دوسویه و پیچیده را به طور کمّی و ساختاری تحلیل کند.

روش تحلیل ساختاری در قالب نرم‌افزار میک‌مک این امکان را فراهم می‌کند که تأثیرات مستقیم و غیرمستقیم متغیرها بر یکدیگر تحلیل و متغیرهای کلیدی، حساس، مستقل و دووجهی شناسایی شوند. این روش با ایجاد ماتریس اثرات متقاطع و تحلیل پراکنش متغیرها، درکی عمیق‌تر از پویایی‌های سیستمی آیندهٔ توسعهٔ منطقه‌ای ارائه می‌دهد. از سوی دیگر، این روش یکی از پرکاربردترین ابزارهای آینده‌پژوهی در تحلیل سیستم‌های پیچیده در سطوح ملی و منطقه‌ای است و در پژوهش‌های سیاست‌گذاری فضایی، توسعهٔ پایدار، آمایش سرزمین و برنامه‌ریزی راهبردی اثربخشی خود را نشان داده است. انتخاب این روش به دلیل توانایی آن در مدل‌سازی عدم قطعیت‌ها، سناریوسازی و کشف متغیرهای راهبردی در حوزهٔ برنامه‌ریزی فضایی بوده است.

با استفاده از مطالعات میدانی و کتابخانه‌ای، مهم‌ترین عوامل تأثیرگذار بر توسعهٔ منطقه‌ای استان فارس شناسایی شدند. در این ارتباط، از ٦ شاخص و ۳۰ گویه استفاده شده است (جدول ۲). به منظور بررسی روایی پرسشنامه‌ها نیز از نظرات استادان دانشگاه و صاحب‌نظران مربوط برای بررسی نوع پرسش‌ها، واضح‌بودن و مناسب‌بودن پرسش‌های پرسشنامه استفاده شده است و پرسشنامه پس از بررسی و اصلاح در اختیار افراد نمونه قرار داده شده است. به منظور تجزیه‌وتحلیل داده‌ها و تحلیل ساختاری تأثیرگذاری هر یک از شاخص‌های مؤثر بر توسعهٔ منطقه‌ای در استان فارس از نرم‌افزار میک‌مک استفاده شده است.

جدول ۲- شاخص و گویه‌های توسعهٔ منطقه‌ای با رویکرد آمایش سرزمین در استان فارس

شاخص	متغیر	شاخص	متغیر
مدیریتی- نهادی	نظام اسکان جمعیت؛ حکمروایی؛ توسعهٔ شهری و روستایی؛ نظام برنامه‌ریزی آمایش سرزمین استان	اقتصادی	فعالیت‌های مالی و بیمه؛ جذب سرمایه؛ زیرساخت‌های اقتصادی؛ نیروی انسانی متخصص
کالبدی	زیرساخت فناوری اطلاعات و ارتباطات؛ زیرساخت حمل‌ونقل؛ املاک و مستغلات؛ تأسیسات شهری؛ تجهیزات شهری؛ مکان‌یابی فعالیت‌های اقتصادی و صنعتی	زیرساختی	زیرساخت‌های صنعتی؛ زیرساخت‌ها و جاذبه‌های گردشگری؛ زیرساخت‌های معدنی؛ زیرساخت‌های کشاورزی؛ زیرساخت‌های اداری و خدمات پشتیبانی؛ فعالیت‌های علمی و فنی
اجتماعی	مشارکت مردمی؛ امنیت؛ تنوع قومیتی و فرهنگی؛ زیرساخت- های مربوط به سلامت انسان و مددکاری اجتماعی؛ آموزش	طبیعی	محدودیت منابع آب‌های سطحی و زیرزمینی؛ شرایط اقلیمی و جغرافیایی استان؛ بحران‌های طبیعی (سیل، زلزله، ...)؛ محیط‌زیست؛ موقعیت ترانزیتی و نزدیکی به دریا

(منبع: یافته‌های نگارنده، ۱٤۰٤)

محدودهٔ مورد مطالعه

استان فارس با وسعت ۱۲۲،۲۷۲ کیلومترمربع بعد از استان‌های سیستان و بلوچستان، کرمان و یزد، پهناورترین استان کشور است که با ۳۷ شهرستان رتبهٔ اول کشور را داراست. این استان بین ۲۷ درجه و ۰۱ دقیقه تا ۳۱ درجه و ٤۲ دقیقهٔ عرض شمالی از خط استوا و ۵۰ درجه و ۳٤ دقیقه تا ۵۵ درجه و ٤٤ دقیقهٔ طول شرقی از نصف‌النهار گرینویچ قرار دارد و از شمال به استان‌های اصفهان و کهگیلویه و بویراحمد، از مشرق به استان‌های یزد و کرمان، از جنوب به استان هرمزگان و از مغرب به استان بوشهر محدود است. در سال ۱٤۰۰، استان فارس دارای ۱۲۰ شهر، ۹۷ بخش و ۲۲۲ دهستان بوده است. کوه‌های زاگرس با جهت شمال غربی-جنوب شرقی، استان فارس را به دو ناحیهٔ مشخص طبیعی شامل ناحیهٔ شمال-شمال غربی و ناحیهٔ جنوب-جنوب شرقی تقسیم کرده است. استان فارس منطقه‌ای چهارفصل و از نظر آب‌وهوایی شامل سه ناحیهٔ کوهستانی (شمال و شمال غرب)، مرکزی و جنوب و جنوب شرقی است و هوای آن در زمستان‌ها معتدل و در تابستان‌ها بسیار گرم است (مرکز آمار ایران، ۱٤۰۰). موقعیت استان فارس و شهرستان‌های آن در نظام تقسیمات سیاسی کشور ایران در (شکل ۲) ارائه شده است.

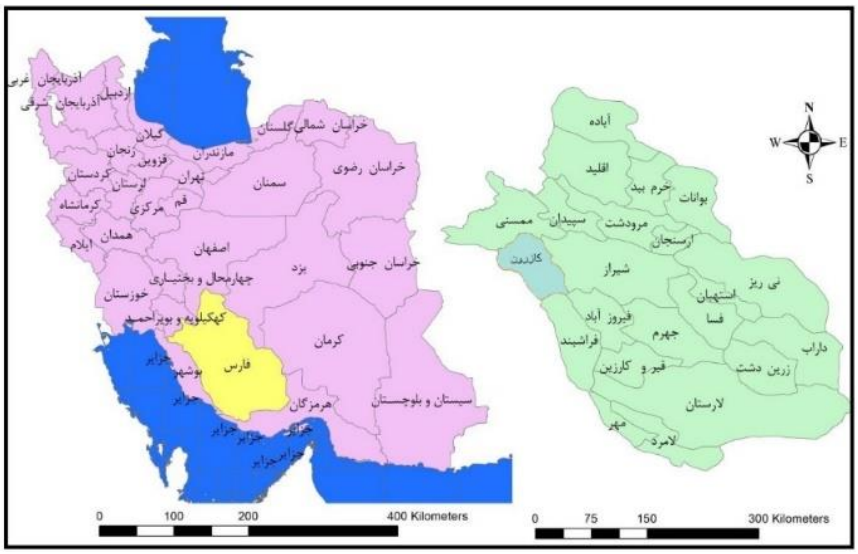

شکل ۲- نقشهٔ موقعیت استان فارس و شهرستان‌های آن در نظام تقسیمات سیاسی کشور

(منبع: نگارنده، ۱٤۰٤)

یافته‌های پژوهش

بر اساس روش دلفی که در بخش روش پژوهش اشاره شد، ۳۰ متغیر به‌عنوان مؤلفه‌های چشم‌اندازهای توسعهٔ منطقه‌ای استان فارس شناسایی و سپس، با استفاده از روش تحلیل اثرات متقابل یا

ساختاری توسط نرم‌افزار میک‌مک برای استخراج عوامل اصلی تأثیرگذار بر وضعیت آیندهٔ محیط مورد مطالعه، بررسی و تحلیل شدند. بر اساس تعداد متغیرهای شناسایی‌شده، ماتریس ۳۰*۳۰ در نرم‌افزار میک‌مک تشکیل داده شد و با قراردادن این عوامل در یک ماتریس زوجی، تأثیر تک‌تک هر کدام از این عوامل بر یکدیگر توسط وزن‌دهی به عوامل (از صفر تا سه) مشخص شد. تمامی عوامل دخیل در چشم‌انداز توسعهٔ منطقه‌ای استان فارس، همچون سیستمی با عناصر درهم‌تنیده و به صورت یک ساختار یکپارچه، در نظر گرفته می‌شوند. همچنین، ارتباط این ابعاد با هم سنجش و تحلیل می‌شود تا عوامل برتر و کلیدی که تأثیرگذاری بیشتری دارند استخراج شوند. تعداد تکرار تعامل متغیرها با یکدیگر طبق نتایج که میک‌مک در (جدول ۳)، نشان داده، ۲ بار در نظر گرفته شده است و همچنین، درجهٔ پُرشدگی ماتریس ۸۸/۱۱ درصد را نشان داده است که نشان‌دهندهٔ پراکندگی متغیرهای مؤثر بر چشم‌انداز و توسعهٔ منطقه‌ای آیندهٔ استان فارس است. از مجموع ۷۹۳ رابطهٔ قابل ارزیابی در این ماتریس، ۱۰۷ رابطه صفر، ۱۳۳ رابطه یک، ۲۸۰ رابطه دو و ۳۸۰ رابطه سه هستند. همچنین، ماتریس مدنظر بر اساس شاخص‌های آماری با ۲ بار چرخش داده‌ای از مطلوبیت و بهینه‌شدگی ۸۸/۱۱ درصد برخوردار است که حاکی از روایی زیاد پرسشنامه و پاسخ‌های آن است. در ادامه، به منظور تحلیل جامع محیط سیستم و شناسایی عوامل کلیدی تأثیرگذار، بررسی‌های لازم انجام شده است. پس از شناسایی متغیرها، اولین مرحله تشکیل ماتریس مقایسات زوجی مستخرج از نشست‌های دلفی کارشناسان و متخصصان است که در مجموع ۴۷ نفر هستند. در این مرحله، میزان تأثیر هر یک از متغیرها بر سایر متغیرها سنجیده شده است.

جدول ۳- تحلیل اولیه داده‌های ماتریس اثرات متقاطع

درجهٔ پُرشدگی	جمع	تعداد سه	تعداد دو	تعداد یک	تعداد صفر	تعداد تکرار	شاخص	مقدار
۸۸/۱۱	۷۹۳	۳۸۰	۲۸۰	۱۳۳	۱۰۷	۲	ابعاد ماتریس	۳۰

درجهٔ پایایی ماتریس

نتایج جدول (٤) که میزان پایایی دو بُعد مربوط به تأثیر وابستگی در چرخش اول را بررسی می‌کند، نشان می‌دهد مقادیر به‌دست‌آمده به‌ترتیب برابر ۱۰۱ و ۹۹ درصد بوده‌اند؛ امری که بیانگر سطح بالای پایایی پرسشنامه است. با این حال، به منظور افزایش دقت تحلیل و بر اساس پیشنهاد نرم‌افزار میک‌مک و معیارهای آماری، داده‌ها دو بار چرخش یافته‌اند تا سطح مطلوبیت و بهینگی آنها ارتقا یابد. در نتیجهٔ این چرخش مجدد، ضریب پایایی در هر دو بُعد تأثیرگذاری به میزان ۱۰۰ درصد به دست آمده است؛ عددی که نشان‌دهندهٔ روایی بسیار زیاد ابزار سنجش و اعتبار زیاد پاسخ‌های ارائه‌شده است.

جدول ٤- میزان سازگاری تأثیرات مستقیم چشم‌اندازهای توسعهٔ منطقه‌ای استان فارس

تأثیرپذیر	تأثیرگذار	تکرار
٪۹۹	٪۱۰۱	۱
٪۱۰۰	٪۱۰۰	۲

ارزیابی پلان تأثیرگذاری و تأثیرپذیری متغیرها

نحوهٔ توزیع و پراکنش متغیرها در صفحهٔ پراکندگی نشان‌دهندهٔ میزان پایداری و ناپایداری سیستم است. در حوزهٔ روش تحلیل اثرات متقاطع/ساختاری، تحت عنوان نرم‌افزار میک‌مک، در مجموع می‌توان به دو نوع پراکنش تعریف‌شده بسنده کرد که به نام سیستم‌های پایدار و ناپایدار سیستم معروف هستند (شاهیوندی، ۱۳۹۹، ص. ١٤٤). در سیستم‌های پایدار در مجموع سه دستهٔ متغیر مشاهده شده‌اند:

الف: متغیرهای بسیار تأثیرگذار بر سیستم (عوامل کلیدی)، ب: متغیرهای مستقل و پ: متغیرهای خروجی سیستم (متغیرهای نتیجه). در این سیستم (سیستم پایدار)، جایگاه هر یک از عوامل نسبت به صفحهٔ پراکندگی کاملاً مشخص و نقش آن نیز به‌وضوح قابل ارائه است. در مقابل، نیز در سیستم‌های ناپایدار وضعیت پیچیده‌تر از سیستم‌های پایدار است، به گونه‌ای که متغیرهای به‌دست‌آمده حول محور قطری صفحه پراکنده هستند و در بیشتر مواقع حالت بینابینی خود را حفظ می‌کنند که تأثیرگذاری و تأثیرپذیری را نشان می‌دهند و این امر ارزیابی و شناسایی عوامل کلیدی را بسیار دشوار می‌کند (Godet, 2003, p. 21). در سیستم‌های ناپایدار نیز متغیرهای زیر قابل مشاهده هستند:

الف: متغیرهای تأثیرگذار، ب: متغیرهای دووجهی (متغیرهای ریسک و متغیرهای هدف)، پ: متغیرهای تنظیمی، ت: متغیرهای تأثیرپذیر یا نتیجهٔ سیستم و ث: متغیرهای مستقل.

با توجه به نتایج به‌دست‌آمده از (شکل ۳)، پراکندگی متغیرها حول محور قطری صفحه ملاحظه می‌شود متغیرهای مؤثر بر توسعهٔ منطقه‌ای استان فارس دارای وضعیت ناپایداری سیستم مدنظر هستند. متغیرها در این نرم‌افزار دارای دو نوع تأثیر هستند: ۱- تأثیرات مستقیم متغیرها و ۲- تأثیرات غیرمستقیم متغیرها که در ادامه به‌تفصیل بررسی خواهند شد.

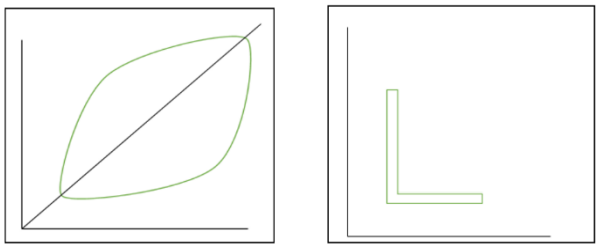

شکل ۳- تصویر شماتیک سیستم‌های ناپایدار و پایدار

ارزیابی و تحلیل تأثیرگذاری و تأثیرپذیر مستقیم متغیرها

به منظور تحلیل تأثیرات مستقیم متغیرها، هر کدام از روابط متغیرها توسط نرم‌افزار میک‌مک سنجیده می‌شود. با توجه به (شکل ٤)، میزان و درجهٔ تأثیرات مستقیم متغیرها بر همدیگر به دست آمده است و همچنین، به دلیل اینکه شیوهٔ توزیع و پراکنش متغیرهای مؤثر بر چشم‌اندازهای توسعهٔ منطقه‌ای در صفحهٔ پراکندگی حاکی از ناپایداری سیستم است، ۵ دسته متغیر (متغیرهای دووجهی، متغیرهای تنظیمی، متغیرهای مستقل، تأثیرپذیر و تأثیرگذار) قابل شناسایی هستند که توضیح داده می‌شوند.

دستهٔ اول شامل متغیرهای تأثیرگذار با درجهٔ بالا در منتهی‌الیه نمودار در سمت شمال غربی هستند که کلیدی‌ترین متغیرهای راهبردی و حاکی از توان تأثیرگذاری کلان بر کل سیستم هستند و شامل آموزش، فعالیت‌های فنی و علمی اقلیم می‌شوند. دستهٔ دوم شامل متغیرهای تنظیمی هستند که در اطراف مرکز ثقل نمودار قرار دارند و در واقع حالت تنظیمی دارند و گاهی به عنوان اهرمی ثانویه عمل می‌کنند. با توجه به سیاست‌ها و برنامه‌های ارگان‌های دولتی در رابطه با اهداف توسعه، این متغیرها قابل ارتقا به متغیرهای تأثیرگذار یا متغیرهای دووجهی هستند. این متغیرها شامل مشارکت مردمی، زیرساخت‌های کشاورزی و زیرساخت‌های معدنی هستند.

دستهٔ سوم متغیرهای دووجهی نام دارند که دارای تأثیرگذاری و تأثیرپذیری زیاد از سایر متغیرها هستند و هر عملی بر روی این متغیرها بر روی سایر متغیرها نیز واکنش و تغییری را ایجاد خواهد کرد (موسوی و همکاران، ۱۳۹۵، ص. ۱۵). این متغیرها در پلان تأثیرگذاری-تأثیرپذیری در ناحیهٔ شمال شرقی قرار دارند. متغیرهای دووجهی ظرفیت بسیار زیادی را برای تبدیل‌شدن به متغیرهای کلیدی سیستم دارا هستند. متغیرهای زیر جزء متغیرهای دووجهی شناخته می‌شوند: جذب سرمایه، نظام برنامه‌ریزی آمایش سرزمین استان، حکمروایی، امنیت، جذب سرمایه، محیط‌زیست، نظام اسکان جمعیت، محدودیت منابع آب‌های سطحی و زیرزمینی، تأسیسات شهری، تجهیزات شهری، زیرساخت فناوری اطلاعات و ارتباطات، زیرساخت‌های اداری و خدمات پشتیبانی، توسعهٔ شهری و روستایی، مکان‌یابی فعالیت‌های اقتصادی و صنعتی، بحران‌های طبیعی (سیل، زلزله، ...) و نیروی انسانی متخصص.

دستهٔ چهارم شامل متغیرهایی است که میزان تأثیرگذاری کم و میزان تأثیرپذیری زیاد دارند و در قسمت جنوب شرقی نمودار قرار دارند. در واقع، این متغیرها نقش راهبردی و کلیدی در توسعهٔ چشم‌اندازهای منطقه‌ای استان فارس دارند، اما وضعیت آنها با توجه به گروه آثار سازندهٔ متغیرهای دیگر است و گاهی متغیرهای نتیجه نیز نام دارند و شامل متغیرهای املاک و مستغلات، بیمه و مددکاری اجتماعی می‌شوند.

دستهٔ پنجم شامل متغیرهایی مستقل است که دارای میزان تأثیرگذاری و تأثیرپذیری کم هستند. این متغیرها در قسمت جنوب غربی پلان تأثیرگذار-تأثیرپذیر قرار دارند که شامل تنوع قومی و فرهنگی، زیرساخت‌ها و جاذبه‌های گردشگری است. (شکل ۵)، ارتباط مستقیم بین متغیرها و (شکل ٦)، ارتباط غیرمستقیم بین متغیرها را نشان می‌دهد.

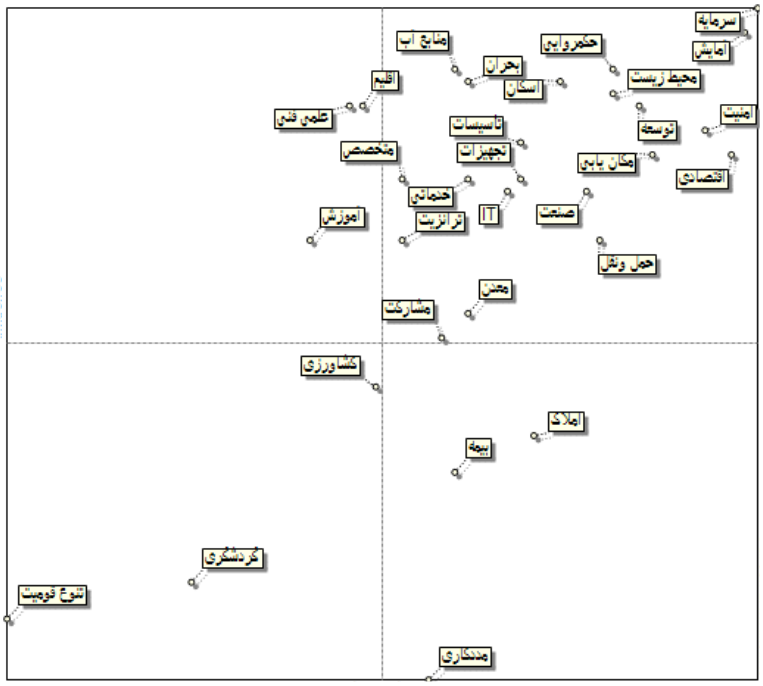

شکل ٤- وضعیت عوامل کلیدی در نقشهٔ پراکندگی متغیرها بر اساس تأثیرگذاری و تأثیرپذیری آنها

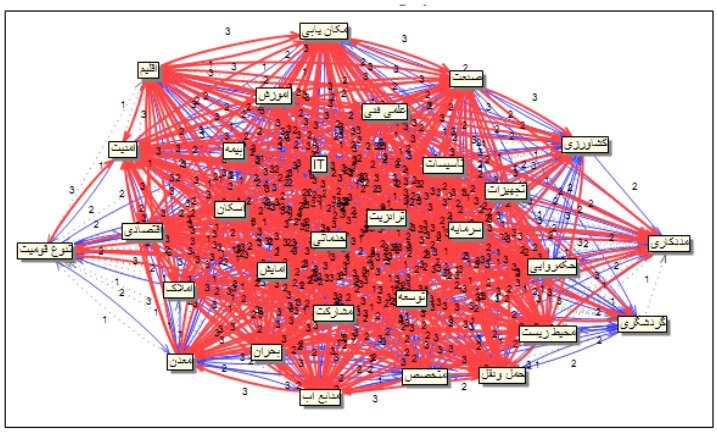

شکل ٥- ارتباط مستقیم بین متغیرها (تأثیرات ضعیف تا بسیار قوی)

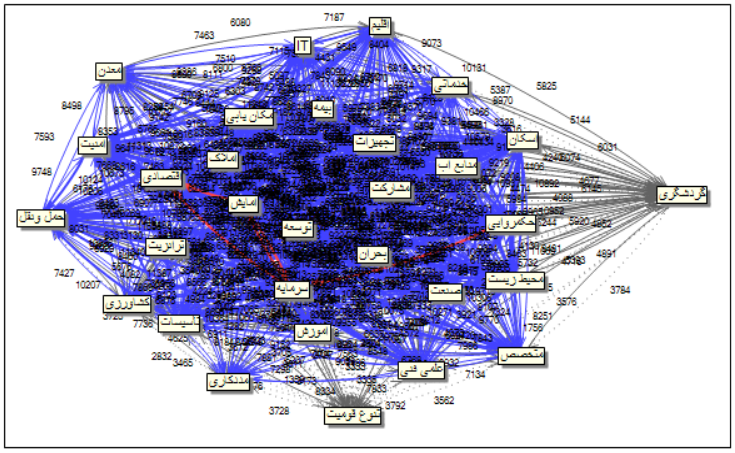

شکل ٦- ارتباط غیرمستقیم بین متغیرها (تأثیرات ضعیف تا بسیار قوی)

بحث

اثرگذارترین و اثرپذیرترین عوامل کلیدی مؤثر بر چشم‌اندازها و توسعهٔ منطقه‌ای استان فارس

با توجه به داده‌های به‌دست‌آمده از پرسشنامه‌های تکمیل‌شده به‌صورت مقایسه‌های زوجی (ماتریس)، نرم‌افزار میک‌مک روابط متقابل میان عوامل را محاسبه کرده و برای هر عامل، یک امتیاز عددی فرضی در نظر می‌گیرد. این امتیازات مبنایی برای تعیین سطح تأثیرگذاری و تأثیرپذیری هر عامل، هم به‌صورت مستقیم و هم غیرمستقیم، فراهم می‌سازند. در نتیجه، عواملی که بیشترین امتیاز را کسب می‌کنند، به عنوان مهم‌ترین عوامل تأثیرگذار یا تأثیرپذیر در سیستم شناخته می‌شوند.

برنامه‌ریزی برای آینده و توسعهٔ منطقه‌ای نیازمند در نظر گرفتن مجموعه‌ای از شرایط و عوامل متنوع است که تنها در صورت به‌کارگیری ساختارمند و نظام‌مند آن‌ها، می‌توان به توسعه‌ای هدفمند و پایدار دست یافت. در این پژوهش، تلاش شده است تا از طریق نظرسنجی به روش دلفی با مشارکت کارشناسان مرتبط، کلیه عوامل مؤثر بر توسعهٔ منطقه‌ای استان فارس شناسایی و سپس با بهره‌گیری از نرم‌افزار میک‌مک، روابط میان آن‌ها تحلیل و عوامل کلیدی شناسایی شوند. همان‌طور که در (جدول ۵) مشاهده می‌شود، از میان ۳۰ عامل بررسی‌شده، چهار عامل «جذب سرمایه»، «نظام برنامه‌ریزی آمایش استان»، «حکمروایی» و «منابع آب» به عنوان پیشران‌های کلیدی مؤثر در توسعهٔ منطقه‌ای استان فارس استخراج شده‌اند. این عوامل در هر دو تحلیل مستقیم و غیرمستقیم به صورت مشترک تکرار شده‌اند که اهمیت و نقش تعیین‌کنندهٔ آنها را در فرایند برنامه‌ریزی چشم‌اندازها و توسعهٔ منطقه‌ای استان فارس نشان می‌دهد. از این رو، ضروری است این عوامل به صورت یکپارچه و هدفمند در دستور کار نهادهای ذی‌ربط قرار گیرند تا با حفظ شرایط موجود، توسعهٔ منطقه‌ای استان فارس در زمان حال و آینده به صورت اصولی و پایدار محقق شود.

جدول ۵- امتیاز تأثیرگذاری و تأثیرپذیری عوامل به صورت مستقیم و غیرمستقیم

آثار غیرمستقیم				آثار مستقیم				
اثرپذیری	عامل‌ها	اثرگذاری	عامل‌ها	اثرپذیری	عامل‌ها	اثرگذاری	عامل‌ها	ردیف
٤٣٠	سرمایه	٤١٩	آمایش	٤٤١	سرمایه	٤٣٠	سرمایه	١
٤٢٢	اقتصادی	٤١٣	سرمایه	٤٣٦	آمایش	٤٢٠	آمایش	٢
٤٢٢	آمایش	٤٠٤	حکمروایی	٤٣٠	اقتصادی	٤٠٣	حکمروایی	٣
٤٠٦	امنیت	٣٩٩	منابع آب	٤٢٠	امنیت	٤٠٣	منابع آب	٤

در تحلیل نتایج این پژوهش، می‌توان گفت چهار عامل شناسایی‌شده به عنوان پیشران‌های کلیدی مؤثر در توسعهٔ منطقه‌ای استان فارس، نقشی اساسی و تعیین‌کننده در روند توسعهٔ استان دارند و هر کدام از این عوامل به نحوی به بهبود شرایط اقتصادی، اجتماعی، و محیطی منطقه کمک می‌کنند. در ادامه، تحلیل این چهار عامل و هم‌سویی آنها با مبانی نظری و پژوهش‌های پیشین آورده شده است:

عامل جذب سرمایه: این عامل به‌وضوح نشان‌دهندهٔ اهمیت سرمایه‌گذاری برای تسریع روند توسعهٔ اقتصادی و اجتماعی استان است. جذب سرمایه نه فقط موجب رشد اقتصادی می‌شود، بلکه از طریق ایجاد اشتغال، بهبود زیرساخت‌ها و افزایش تولید ناخالص داخلی، زمینه‌های ارتقای سطح رفاه عمومی را فراهم می‌آورد. نتایج پژوهش حاضر از نظر اهمیت جذب سرمایه در توسعهٔ منطقه‌ای استان فارس با یافته‌های پژوهش‌های قبلی هم‌سو است، به ویژه با پژوهش‌های احمدی‌کهنعلی و همکاران (۱۴۰۱) و جلیلی‌صدرآباد و بیکی‌تفتی (۱۴۰۱)، منصورلکورج و همکاران (۱۴۰۳)، قرقینا و همکاران[7] (۲۰۲۰) که بر اهمیت تقویت سرمایه‌گذاری در برنامه‌ریزی منطقه‌ای و اثرات مثبت آن بر توسعهٔ جوامع محلی تأکید دارند. این هم‌سویی نشان می‌دهد جذب سرمایه به عنوان یکی از عوامل کلیدی در بهبود شرایط اقتصادی و توسعهٔ متوازن در سطح استان به شمار می‌آید.

عامل نظام برنامه‌ریزی آمایش استان: نظام برنامه‌ریزی آمایش سرزمین، به ویژه در استان‌هایی مانند فارس با ویژگی‌های جغرافیایی و اقتصادی خاص، نقشی بسیار حیاتی در توسعهٔ منطقه‌ای ایفا می‌کند. این عامل به عنوان یک ابزار راهبردی برای برنامه‌ریزی جامع و هماهنگ، به ویژه در زمینه‌های مدیریت منابع، زیرساخت‌ها و اولویت‌های توسعه ضرورت دارد. این نتایج با یافته‌های پژوهش حسینی‌خواه و

[7] Gherghina et al

همکـاران (۱٤۰۰)، کریمـی و آفتـاب (۱٤۰۰)، امیرانتخـابی و همکاران (۱٤۰۱) و برقی و همکاران (۱٤۰۲) هم‌خوانی دارد که در مطالعات خود به نقش برجستهٔ برنامه‌ریزی آمایش سـرزمین در توسعهٔ پایدار و منطقه‌ای تأکید کرده‌اند. در ایـن چـارچوب، اهمیت اجرای یک نظام برنامه‌ریزی ساختاری و منسـجم بـرای دست‌یابی به اهداف توسعه‌ای به‌وضوح نشان داده شده است.

عامل حکمروایی: حکمروایی مؤثر و کارآمد که از اصـول اساسی توسعهٔ پایدار اسـت، می‌توانـد زمینـه‌های لازم را بـرای ایجاد شفافیت، عدالت و رشد اقتصادی فراهم آورد. ایـن عامـل در پژوهش حاضر با تأکیـد بـر اهمیـت حکمروایـی در جلـب اعتماد سرمایه‌گذاران و مدیریت منابع به‌درستی شناسـایی شـده است. یافتـه‌های ایـن پـژوهش بـا پژوهش‌هـای حسـین‌زاده و خـدامرادی (۱٤۰۰)، حـاتمی (۱٤۰۱)، جعفـری و همکـاران (۱٤۰۲) و بدری و همکاران (۱٤۰۲) هم‌سو است کـه در آن‌هـا نقش اثربخش دولت و حکمروایی در توسعهٔ کشورها را بررسی کرده‌اند. این پژوهش همچنین به این نکته اشاره دارد کـه بـرای رشد پایدار و توسـعهٔ منطقـه‌ای، وجـود سیسـتم‌های حکـومتی شفاف و کارآمد از اهمیتی ویژه برخوردار است.

عامل منابع آب: چالش‌های موجـود در تـأمین و مـدیریت منابع آب در استان فارس، به ویژه در بخش‌هـای کشـاورزی و صنعتی، از جملـهٔ مسـائل کلیـدی در توسـعهٔ پایـدار منطقـه‌ای هستند. یافته‌های پژوهش مبین این واقعیت است که منـابع آب، به عنوان یکی از مهم‌ترین عوامل طبیعی در استان فارس، باید به طور مؤثر و پایدار مدیریت شوند. ایـن نتیجـه بـا پژوهش‌هـای میرشـکاران (۱۳۹۹)، اپراجونقـانی و نصـرالهی (۱٤۰۰) و بوزرجمهوری و همکاران (۱٤۰۱) هم‌خوانی دارد که بـر نقـش حیاتی منابع آبی در برنامه‌ریزی منطقه‌ای و توسعهٔ پایدار تأکیـد دارند. این پژوهش همچنین نشان می‌دهد مدیریت درست منابع آبی می‌توانـد عـلاوه بـر برطـرف کـردن چالش‌هـای موجـود، فرصت‌هایی را برای توسعهٔ اقتصادی و بهبود وضعیت معیشـتی مردم استان فراهم آورد.

علاوه بر این چهار عامـل اصـلی، عوامـل مکمـل دیگـری همچون آموزش، فعالیت‌های فنی و علمی و اقلیم نیز از اهمیت زیادی برخـوردار هسـتند و می‌تواننـد نقشـی مهـم در توسـعهٔ منطقه‌ای داشته باشند. این تحلیل نشان می‌دهد توسعهٔ منطقـه‌ای استان فارس نیازمند توجه به یکپارچه‌سازی و مدیریت هماهنگ این عوامل است تا به تحقق اهداف توسعه‌ای و ارتقای شـرایط اقتصادی، اجتماعی و محیطی منطقه کمک شود.

نتیجه‌گیری

نتـایج پـژوهش نشـان‌دهندهٔ یـک چشـم‌انداز پیچیـده و چندوجهی برای توسعهٔ منطقه‌ای استان فارس است که با وجود منابع طبیعی فراوان و ظرفیت‌های متنوع، همچنان با چالش‌هایی جالب توجـه در زمینـه‌های اقتصـادی، اجتمـاعی و جغرافیـایی مواجه است. در حالی کـه اسـتان فـارس در مرکزیـت توسـعهٔ کشور قرار دارد، مشکلات ناشی از تمرکز منـابع و خـدمات در شـهر شـیراز و تبعـات آن در منـاطق پیرامـونی باعـث بـروز نابرابری‌های فضـایی و اقتصـادی در ایـن اسـتان شـده‌اند. ایـن مسئله از طریق ساختار مرکز-پیرامون کشـور کـه غالباً الگـوی توسعه را در ایران هدایت کرده است، نمایـان می‌شـود. در ایـن راستا، پژوهش حاضر با هدف شناسـایی پیشـران‌های مـؤثر بـر چشم‌اندازهای توسعهٔ منطقه‌ای استان فارس، عوامـل کلیـدی را شناسایی و تجزیه‌وتحلیل کرده است.

بر اساس نتایج به‌دست‌آمده از پژوهش، چهار عامل کلیـدی شـامل «جـذب سـرمایه»، «نظـام برنامـه‌ریزی آمـایش اسـتان»، «حکمروایی» و «منابع آب» به عنوان پیشران‌های اصـلی توسـعهٔ منطقه‌ای استان فارس شناسایی شدند. ایـن عوامـل نـه فقـط در تعیین مسیر توسعهٔ استان در حال حاضر نقش دارنـد، بلکـه در آینده نیز باید به طور یکپارچه در برنامـه‌ریزی‌های آتـی لحـاظ شوند تا توسعهٔ منطقه‌ای استان به شکلی متوازن و پایدار تحقـق یابد. همچنین، متغیرهای «آموزش»، «فعالیت‌های فنی و علمـی» و «اقلیم» به عنوان متغیرهای راهبردی با تأثیرگـذاری کـلان بـر رونـد توسـعه شناسـایی شـده‌اند و نیازمنـد توجـه ویـژه در سیاسـت‌گذاری‌ها و برنامـه‌ریزی‌های بلندمـدت هسـتند. نتـایج پژوهش همچنین نشـان داد برخـی متغیرهـا از ماننـد «امنیـت»، «محیط‌زیست»، «نظام اسکان جمعیت»، «محدودیت منـابع آب»، «تأسیسـات و تجهیـزات شـهری»، «زیرسـاخت‌های فنـاوری اطلاعـات و ارتباطـات»، و «نیـروی انسـانی متخصـص» از ویژگی‌های دووجهی برخوردار هستند؛ بـه ایـن معنـا کـه ایـن متغیرها هم بر سایر متغیرها تأثیر می‌گذارند و هم از آن‌ها تـأثیر می‌پذیرنـد. بـه همـین دلیـل، توجـه بـه ایـن متغیرهـا در هـر برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری می‌تواند باعث ایجاد بازخوردهای مؤثر و تغییرات در سایر جوانب توسعهٔ استان شود.

این یافته‌ها پیوندی مستقیم با مبانی نظری پژوهش دارند، به

ویژه آن دسته از مباحثی که بر رویکرد سیستم‌های پیچیده و تعامل پویای میان عوامل مختلف تأکید می‌کنند. در بخش مبانی نظری، مفاهیمی همچون آمایش سرزمین و برنامه‌ریزی فضایی به صورت برجسته مطرح شده‌اند که بر ضرورت درک روابط متقابل، فرایندهای هم‌افزا و پویایی درون سیستمی تأکید دارند. نتایج حاصل از این پژوهش نیز به‌خوبی مؤید همین دیدگاه است، زیرا نشان می‌دهند توسعهٔ منطقه‌ای، نه حاصل تأثیر یک‌سویهٔ عوامل منفرد، بلکه محصول برهم‌کنش چندلایه و نظام‌مند میان عوامل کلیدی است. در واقع، نتایج پژوهش نشان می‌دهد برای دست‌یابی به توسعهٔ پایدار در استان فارس، باید به تمامی ابعاد توسعه (اقتصادی، اجتماعی، زیست‌محیطی و فناوری) و تعاملات آن‌ها توجه ویژه شود.

در نهایت، می‌توان گفت یافته‌های این پژوهش در شناسایی چهار پیشران کلیدی «جذب سرمایه»، «نظام برنامه‌ریزی آمایش استان»، «حکمروایی» و «منابع آب» با نتایج مطالعات پیشین در حوزهٔ توسعهٔ منطقه‌ای هم‌خوانی‌های مهمی دارد؛ برای مثال، مطالعات ایلانلو و همکاران (۱۴۰۰) و گودت[8] (۲۰۰۳)، بر نقش نظام‌مند آینده‌پژوهی و ابزارهای ساختاری در کشف پیشران‌های توسعه تأکید کرده‌اند و نتایج پژوهش احمدیان (۱۴۰۰) اهمیت جذب سرمایه در رشد اقتصادی مناطق را برجسته کرده است. با این حال، نوآوری اصلی این پژوهش در «ترکیب رویکرد آینده‌پژوهی با تکنیک دلفی و مدل کمی میک‌مک» در مقیاس استان فارس است؛ رویکردی که به صورت هم‌زمان تأثیرات مستقیم و غیرمستقیم متغیرها را می‌کاود و ضمن شناسایی متغیرهای دووجهی، بر غالب‌شدن چشم‌اندازهای متفاوت آینده تأکید دارد. علاوه بر این، این مطالعه نخستین بار «متغیرهای راهبردی» مانند آموزش، فعالیت‌های فنی‌ـعلمی و اقلیم را در کنار پیشران‌های اصلی معرفی می‌کند که می‌توانند چارچوبی نوآورانه را برای برنامه‌ریزی فضایی و سیاست‌گذاری بلندمدت در استان‌های دیگر کشور نیز فراهم آورد. بنابراین، این پژوهش ضمن تأیید بسیاری از یافته‌های ادبیات موجود، گامی مؤثر در راستای بومی‌سازی روش‌های آینده‌پژوهی و تأکید بر تعاملات سیستمی در آمایش سرزمین برداشته است و ابزاری قدرتمند برای تدوین سناریوهای توسعهٔ متوازن در استان فارس به شمار می‌رود.

با وجود این نتایج مهم، در هر پژوهشی، ممکن است کاستی‌هایی وجود داشته باشند که می‌توان از آنها برای بهبود و ارتقای پژوهش‌های آینده استفاده کرد. پژوهش حاضر نیز محدودیت‌هایی دارد که باید در نظر گرفته شوند. از جملهٔ این محدودیت‌ها می‌توان به محدود بودن تعداد عوامل بررسی‌شده و کمبود داده‌های دقیق و به‌روز در رابطه با برخی از متغیرها اشاره کرد. علاوه بر این، پیچیدگی‌های موجود در روابط میان متغیرها ممکن است موجب دشواری در پیش‌بینی دقیق نتایج بلندمدت توسعهٔ منطقه‌ای شوند. با وجود این، نتایج این پژوهش می‌تواند به سازمان‌های مختلف مرتبط با توسعهٔ استان فارس و افراد گوناگون کمک کند؛ از جمله «سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان»، «شهرداری‌ها»، «وزارت کشور»، «سازمان حفاظت محیط‌زیست»، «وزارت جهاد کشاورزی»، و «شرکت‌های سرمایه‌گذاری». این نهادها می‌توانند از نتایج پژوهش برای تدوین راهبردها و برنامه‌های توسعه‌ای منطقه‌ای استفاده کنند و با شناسایی پیشران‌های مؤثر و مدیریت بهینهٔ آنها، شرایط اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی استان فارس را بهبود بخشند.

در نهایت، پژوهش حاضر می‌تواند راهگشای سیاست‌گذاران، برنامه‌ریزان و مدیران اجرایی برای طراحی و اجرای برنامه‌های توسعه‌ای مناسب و پایدار باشد و به تحقق چشم‌انداز آتی استان فارس در راستای آمایش سرزمین و توسعهٔ متوازن کمک کند. در ادامه، مجموعه‌ای از پیشنهادهای راهبردی و اجرایی ارائه می‌شود که کاملاً مبتنی بر نتایج پژوهش (چهار پیشران کلیدی) هستند و به گونه‌ای تدوین شده‌اند که قابل اجرا در نهادهای اجرایی و قابل پیگیری و استناد در سیاست‌گذاری باشند:

۱- در حوزهٔ جذب سرمایه (ویژهٔ سازمان برنامه‌ریزی استان، استانداری، ادارهٔ کل اقتصاد و دارایی)

- ✓ تدوین بسته‌های سرمایه‌گذاری منطقه‌ای متناسب با ظرفیت‌های محلی هر شهرستان با اولویت مناطق کمتر توسعه‌یافته، به همراه مشوق‌های مالیاتی، بیمه‌ای و زیرساختی.
- ✓ ایجاد نهاد راهبری توسعهٔ سرمایه‌گذاری با حضور نمایندگان دستگاه‌های کلیدی و بخش خصوصی، زیر نظر شورای برنامه‌ریزی استان.

۲-در حوزهٔ نظام برنامه‌ریزی آمایش سرزمین (ویژهٔ سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی، دانشگاه‌ها، مراکز پژوهشی)

- ✓ بازنگری و روزآمدسازی سند آمایش استان فارس با لحاظ‌کردن پیشران‌های استخراج‌شده از این پژوهش و تطبیق آن

[8] Godet

با سند ملی آمایش سرزمین.

✓ ایجاد نظام ارزیابی سالانهٔ تحقق‌پذیری برنامه‌های آمایشی در سطح شهرستان‌ها با شاخص‌های قابل سنجش (KPIs) و نظارت بر اجرای آن توسط نهادهای ناظر.

۳-در حوزهٔ حکمروایی (ویژهٔ استانداری، فرمانداری‌ها، شورای برنامه‌ریزی، سازمان مدیریت بحران)

✓ استقرار نظام حکمروایی مشارکتی و شبکه‌ای از طریق تشکیل شوراهای توسعهٔ منطقه‌ای با حضور نمایندگان مردم، نخبگان، بخش خصوصی و دانشگاه‌ها در سطح شهرستان و منطقه.

✓ افزایش شفافیت در فرآیند تخصیص منابع و اجرای پروژه‌ها از طریق انتشار عمومی داده‌ها و عملکرد دستگاه‌ها به صورت فصلی در سامانه‌های حکمرانی باز.

✓ آموزش و توانمندسازی مدیران محلی برای اعمال مدیریت توسعهٔ منطقه‌ای، با برگزاری دوره‌های تخصصی در حوزهٔ آمایش و آینده‌پژوهی.

٤-در حوزهٔ منابع آب (ویژهٔ وزارت نیرو، شرکت آب منطقه‌ای فارس، سازمان جهاد کشاورزی)

✓ اجرای طرح مدیریت یکپارچهٔ منابع آب با رویکرد سناریوهای آینده‌محور برای حفظ تعادل آبی در دشت‌های بحرانی استان.

✓ توسعهٔ سامانه‌های هوشمند پایش مصرف آب در بخش کشاورزی و صنعت و الزام به استانداردسازی الگوهای کشت در مناطق پرتنش آبی.

✓ سرمایه‌گذاری هدفمند در بازچرخانی آب و تصفیه‌خانه‌های محلی با مدل‌های BOT و مشارکت بخش خصوصی در شهرهای پرمصرف.

منابع

آریان‌کیا، مصطفی، رضایی کلاکی، فاطمه، و قربان‌زاده زعفرانی، سیده زلیخا (۱٤۰۲). سطح‌بندی و ارتقای شاخص‌های کمّی و کارکرد سکونت در راستای برنامه‌ریزی راهبردی و پایداری مسکن شهری مورد مطالعه: محلهٔ ارامنه منطقهٔ ۷ شهرداری تهران. *اقتصاد و برنامه‌ریزی شهری*، ٤(۳)، ۱۱۸-۱٤۱.
https://doi.org/10.22034/uep.2023.416479.1409

آفتاب، احمد (۱٤۰۲). رویکردها و روش‌های آینده‌پژوهی و سناریونگاری در برنامه‌ریزی شهری و منطقه‌ای. *جغرافیا و آینده‌پژوهی منطقه‌ای*، ۱(۱)، ۸۲-۱۰۷.
https://doi.org/10.30466/grfs.2023.121360

آقایی، فاطمه، سلطانی، علی، و حسین‌پور، محمد (۱۳۹۹). شناسایی اولویت‌های توسعه، به منظور توسعهٔ متوازن منطقه، با به‌کارگیری شاخص‌های مرکزیت شبکه. *آمایش سرزمین*، ۱۲(۲)، ۲۷۵-۲۹۸.
https://doi.org/10.22059/jtcp.2020.301857.670107

اپراجونقانی، الهام، و نصرالهی، زهرا (۱٤۰۰). جایگاه بخش‌های اقتصادی استان اصفهان بر اساس رویکرد مصرف با استفاده از مدل داده-ستانده. *آب و توسعهٔ پایدار*، ۸(۲)، ۱۳-۲۰.
https://doi.org/10.22067/jwsd.v8i2.1007

احمدیان، محمدعلی، حبیبی، محمدحسن، و علیزاده، کتایون (۱٤۰۰). بررسی ایجاد بازار محلی آب در حوزهٔ نفوذ منطقه و شهر مشهد. *علوم جغرافیایی (جغرافیای کاربردی)*، ۱۷، ۸۷-۷٦.
https://sanad.iau.ir/Journal/geographic/Article/919196

احمدی‌کهنعلی، رضا، سلحشوری، محسن، و حیرانی، علی (۱٤۰۱). سناریونگاری خدمات بهداشتی درمانی در منطقهٔ سواحل مکران با روش تحلیل مورفولوژی. *مطالعات جغرافیایی نواحی ساحلی*، ۳(۱)، ۸۲-٦۱.
https://doi.org/10.22124/gscaj.2022.20892.1122

اصغری، حسین، کاموسی‌علمداری، جواد، پورشیخیان، علیرضا، و حسنی‌مهر، صدیقه (۱٤۰۰). تحلیلی بر چالش‌ها و راهبردهای توسعهٔ پایدار منطقه‌ای با رویکرد آینده‌پژوهی مطالعهٔ موردی: منطقهٔ آزاد ارس. *برنامه‌ریزی منطقه‌ای*، ۱۱(٤)، ۱۰۳-۱۱۸.
https://doi.org/10.30495/jzpm.2022.4068

امیرانتخابی، شهرام، اکبری، مجید، طالشی انبوهی، مرضیه، و درویشی، هدایت‌اله (۱٤۰۱). تحلیل ظرفیت‌سنجی توسعهٔ منطقه‌ای با رویکرد آمایش سرزمین مورد مطالعه: استان کرمانشاه. *برنامه‌ریزی توسعهٔ کالبدی*، ۹(۳)، ٦۵-۷۸.
https://doi.org/10.30473/psp.2023.58891.2468

ایلانلو، مریم، اسلامی آکندی، محسن، ابراهیمی، لیلا، و بزرگمهر، کیا (۱٤۰۰). شناسایی پیشران‌های مؤثر و کلیدی بر روند توسعه با رویکرد آینده‌نگری منطقه‌ای نمونهٔ موردی: استان مازندران. *مطالعات جغرافیایی نواحی ساحلی*، ۲(٤)، ٦۱-۸۸.
https://doi.org/10.22124/gscaj.2022.20701.1113

بدری، سیدعلی، آریان‌کیا، مصطفی، و کریمی آغچه، راضیه (۱٤۰۳). برنامه‌ریزی فضایی شهرهای جنوبی ایران و نقش آن

در مدیریت بهینهٔ مهاجرت‌های اقلیمی نمونهٔ موردی: منطقهٔ ۸ آمایشی، *آمایش و توسعه*، ٤(۳)، ۱-۲۲.
https://doi.org/10.22034/jpd.2025.2042602.1061

بدری، سیدعلی، نوروزی شیخلر، زهرا، و دربان آستانه، علیرضا (۱٤۰۲). تحلیل نقش حکمروایی در توسعهٔ پایدار اقتصادی از دیدگاه مدیران محلی (دهیار و شورا)، بخش کهک استان قم. *جغرافیا و روابط انسانی*، ٦(۱)، ۱۹۸-۲۱۸.
https://doi.org/10.22034/gahr.2023.387086.1822

برقی، حمید، منوچهری، سوران، و قنبری، یوسف (۱٤۰۲). تحلیل ساختاری پیشران‌های توسعه‌ای مؤثر بر تحقق‌پذیری طرح آمایش سرزمین استان کردستان بر مبنای نقش آفرینی نواحی روستایی. *جغرافیا و توسعه*، ۲۱، ۲۰۵-۲۳۸.
https://doi.org/10.22111/gdij.2023.44024.3462

بوزرجمهوری، خدیجه، خاتمی، سیده سمیه، زرین، آذر، و فال سلیمان، محمود (۱٤۰۱). واکاوی مطالعات مدیریت منابع آب در ایران و جهان. *جغرافیا و مخاطرات محیطی*، ۱۱(۲)، ۲۵۱-۲۷۱.
https://doi.org/10.22067/geoeh.2022.73891.1136

پریزادی، طاهر، و حسین‌خانی، هادی (۱٤۰۱). برنامه‌ریزی راهبردی توسعهٔ منطقه‌ای با رویکرد شکوفایی شهری مورد مطالعه: منطقهٔ ۵ شهر کرج. *مطالعات مدیریت شهری*، ۱٤، ۲-۱۷.
https://doi.org/10.30495/ums.2022.20249

پوراحمد، احمد، حاتمی‌نژاد، حسین، و قربانی، رامین (۱۳۹۷). بازتعریف نقش شهرهای کوچک و میانی در فرایند توسعهٔ منطقه‌ای؛ معرفی یک روش کاربردی آمایش‌مبنا در استان کردستان. *آمایش سرزمین*، ۱۰(۲)، ۳۱۵-۳٤٤.
https://doi.org/10.22059/jtcp.2019.254850.669857

پیشگاه‌هادیان، حمید، کایدنژاد، رضا، بلندیان، غلامحسین، و درویش‌پور، حجت‌الله (۱۳۹۹). تحلیلی بر جایگاه توسعهٔ منطقه‌ای در سیاست‌های کلان جمهوری اسلامی ایران. *مطالعات راهبردی بسیج*، ۲۳، ٤۱-۵.
https://doi.org/20.1001.1.1735501.1399.23.88.1.0

تقوایی، مسعود، و حسینی‌خواه، حسین (۱۳۹٦). برنامه‌ریزی توسعهٔ صنعت گردشگری مبتنی بر روش آینده‌پژوهی و سناریونویسی مطالعهٔ موردی: شهر یاسوج. *برنامه‌ریزی و توسعهٔ گردشگری*، ٦(۳)، ۳۰-۸.
https://doi.org/10.22080/jtpd.2018.1762

ثقفی، فاطمه، مومنی، منصور، طحاری‌مهرجردی، محمدحسین، و بقایی، محمد (۱٤۰۱). سنجش کارایی واحدهای فناور در صنایع راهبردی از منظر توسعهٔ منطقه‌ای مطالعهٔ موردی: صنایع غذایی استان خراسان رضوی. *بهبود مدیریت*، ۱٦(٤)، ۱-۲۲.
https://doi.org/10.22034/jmi.2022.345737.2789

جعفری، فیروز، حاتمی، افشار، و کرمی، سونیا (۱۳۹۹). تحلیل فضایی توسعهٔ منطقه‌ای استان‌های کشور بر مبنای شاخص‌های اقتصادی. *جغرافیا و برنامه‌ریزی*، ۲٤، ٦۱-۷۲.
https://doi.org/10.22034/gp.2021.10901

جعفری، محمد، مرادی، فاطمه، و فتاحی، شهرام (۱٤۰۲). تأثیر حکمرانی خوب بر نابرابری درآمد در کشورهای منتخب در حال توسعه و توسعه‌یافته؛ با تأکید بر کنترل فساد. *اقتصاد مقداری*، ۲۰(۳)، ۱۳۵-۱۱۰.
https://doi.org/10.22055/jqe.2021.37420.2374

جلیلی‌صدرآباد، سمانه، و بیکی‌تفتی، حمیرا (۱٤۰۱). تحلیل نقش و جایگاه سرمایه‌گذاری در صنعت گردشگری به منظور افزایش رقابت‌پذیری منطقه‌ای؛ نمونهٔ مطالعاتی استان یزد. *اقتصاد و توسعهٔ منطقه‌ای*، ۳۰، ۱۹۸-۲۳۲.
https://doi.org/10.22067/erd.2023.77827.1132

حاتمی، فرح (۱٤۰۱). در راستای توسعهٔ پایدار منطقه‌ای: اقتصاد، جامعه، محیط‌زیست و حکمرانی مطلوب بر اساس نمونهٔ مناطق لهستان. *پژوهش ملل*، ۸۲(۷)، ۵۷-۸۱.
https://civilica.com/doc/1598839

حسین‌زاده، مهناز، و خدامرادی، طیبه (۱٤۰۰). بررسی ساختار حکمرانی توسعهٔ پایدار مناطق محروم ایران با استفاده از تحلیل شبکه‌های اجتماعی. *سیاستگذاری عمومی*، ۷(۳)، ۹۹-۱۱۵.
https://doi.org/10.22059/jppolicy.2021.83370

حسینی، علی، و آریان‌کیا، مصطفی (۱٤۰٤). پیشران‌ها و سناریوهای توسعهٔ کسب‌وکارهای سرزمینی در ایران: رویکردی آینده‌پژوهانه با تأکید بر آمایش سرزمین. *برنامه‌ریزی فضایی*، ۱۵(۱)، ۱۰۹-۱٤۰.
https://doi.org/10.22108/sppl.2025.142467.1805

حسینی، علی، احمدی، سیدعباس، میره‌ای، محمد، و مجیدی، راضیه سادات (۱٤۰۱). تدوین راهبردهای توسعهٔ منطقه‌ای منطقه‌ای سواحل اقیانوسی ایران، *پژوهش‌های برنامه و توسعه*، ۳(۳)، ۷-۳۵.
https://doi.org/10.22034/pbr.2022.353804.1251

حسینی‌خواه، حسین، تقوایی، مسعود، و محمدی‌دوست، سلیمان (۱٤۰۰). ارزیابی راهبردی ساختار فضایی شهرها با تأکید بر الگوهای نوین آمایش شهری پژوهش موردی: شهر

یاسوج. *برنامه‌ریزی فضایی*، *۱۱*(۳)، ۱۴۴-۱۱۷.
https://doi.org/10.22108/sppl.2021.122995.1499

خلیجی، محمدعلی، و سرور، رحیم (۱۴۰۱). آسیب‌شناسی برنامه‌های آمایش سرزمین در استان گیلان. *مطالعات جغرافیایی نواحی ساحلی*، ۳(۴)، ۱-۲۰.
https://doi.org/10.22124/gscaj.2023.21365.1136

داداش‌پور، هاشم، و شجاعی، دلارام (۱۴۰۱). نابرابری فضایی و رابطهٔ مرکز-پیرامون در ایران: ارائهٔ یک مدل نظری با استفاده از روش نظریه‌پردازی لینهام. *آمایش سرزمین*، *۱۴*(۱)، ۵۹-۲۵.
https://doi.org/10.22059/jtcp.2022.334526.670279

درویشی‌سه‌تلانی، فرهاد، پلوئی، کیوان، و فضلی، صفر (۱۴۰۰). ارائهٔ سناریوهای آیندهٔ صنعت گردشگری سلامت ایران در افق ۱۴۱۴. *جغرافیا و توسعه*، *۱۹*، ۵۳-۷۸.
https://doi.org/10.22111/gdij.2021.6003

رجبی، آزیتا، و صباغ، سیدمهدی (۱۴۰۲). استراتژی توسعهٔ منطقه‌ای (RDS) راهکاری جهت تمرکززدایی مطالعهٔ موردی: کلانشهر رشت. *مطالعات مدیریت شهری*، *۱۵*، ۴۱-۶۱.
https://doi.org/10.30495/ums.2023.23117

رضایی، صفیه، و عیوضی، محمدرحیم (۱۴۰۱). سطوح پیوند سیاستگذاری و آینده‌پژوهی؛ از گفتمان تا غایت‌نگاری. *آینده‌پژوهی راهبردی*، *۱*(۳)، ۱۰۹-۱۲۸.
https://jsfs.sndu.ac.ir/article_2329.html

زیاری، کرامت‌الله، نادری، مجید، و افتخارنیا، مینا (۱۴۰۰). تبیین چارچوب رقابت‌پذیری پایدار در راستای توسعهٔ فضایی ناحیهٔ اراک. *تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی*، *۲۱*، ۳۵۷-۳۸۱.
https://doi.org/10.52547/jgs.21.62.357

سرور، رحیم، جعفریان، بابک، و برنا، رضا (۱۳۹۸). شناسایی عوامل کلیدی مؤثر بر وضعیت آینده آمایش سرزمین استان تهران با رویکرد آینده‌پژوهی. *جغرافیایی سرزمین*، *۱۶*، ۳۶-۱۷.
https://sanad.iau.ir/Journal/sarzamin/Article/822565

شاکرمی، کیان، و شکوهی، محمداجزاء (۱۴۰۲). برنامه‌ریزی راهبردی توسعهٔ شهرهای جدید در ایران مطالعهٔ موردی: شهر جدید پردیس. *مطالعات برنامه‌ریزی سکونتگاه‌های انسانی*، *۱۸*(۴)، ۱۴۱-۱۵۴.
https://sanad.iau.ir/Journal/jshsp/Article/1032001

شاکرمی، نعمت، رهنما، محمدرحیم، و زمانی‌پور، مسعود (۱۴۰۲). برنامه‌ریزی استراتژیک توسعهٔ استان لرستان بر پایهٔ هویت رقابت‌پذیر منطقه‌ای. *جغرافیا و توسعهٔ ناحیه‌ای*، *۲۱*(۲)، ۱-۲۷.
https://doi.org/10.22067/jgrd.2021.47550.0

شاهین، سمیرا، و موسوی، ملیکاسادات (۱۴۰۲). طراحی برنامهٔ راهبردی توسعهٔ مناطق شهری نمونهٔ موردی: منطقهٔ ۴ شهر اصفهان. *مهندسی جغرافیایی سرزمین*، *۷*(۱)، ۴۹-۷۴.
https://doi.org/10.22034/jget.2023.144666

شاهیوندی، احمد، قاسمی، مسعود، و راستقلم. نیلوفر (۱۳۹۹). آینده‌نگاری تاب‌آوری مسکن در منطقهٔ ۸ اصفهان با استفاده از روش تلفیقی سناریوپردازی و تحلیل اثرات متقاطع. *مطالعات ساختار و کارکرد شهری*، *۷*، ۱۳۱-۱۵۳.
https://doi.org/10.22080/usfs.2019.16244.1773

عزت‌پناه، بختیار، یزدان‌پناه، پرویز، و بیگ‌بابایی، بشیر (۱۴۰۱). تحلیل عوامل مؤثر بر جریان رقابت‌پذیری توسعهٔ شهری در جهت کاهش نابرابری‌های درون‌منطقه‌ای مطالعهٔ موردی: استان آذربایجان غربی. *مطالعات جغرافیایی نواحی ساحلی*، ۳(۴)، ۹۱-۱۱۳.
https://doi.org/10.22124/gscaj.2022.22313.1167

غفاری‌فرد، محمد، حسینی، فاطمه، و حسینی‌مزاری، سیداسماعیل (۱۴۰۲). سازوکار ارتقای حکمرانی و سیاست‌گذاری توسعهٔ منطقه‌ای در ایران. *مطالعات اقتصاد بخش عمومی*، ۲(۱)، ۳۷-۵۸.
https://doi.org/10.22126/pse.2023.8786.1021

کریمی، آرام، پورطاهری، مهدی، و احمدی، حسن (۱۳۹۶). تحلیل سازمان فضایی و سطح‌بندی نظام شهری استان کردستان. *مطالعات محیطی هفت حصار*، ۶، ۳۱-۵۲.
http://hafthesar.iauh.ac.ir/article-1-403-fa.html

کریمی، مهدی، و آفتاب، احمد (۱۴۰۰). تدوین راهبردهای استقرار صلح پایدار در ایران با رویکرد آمایش سرزمین. *سیاستگذاری عمومی*، *۷*(۳)، ۱۵۳-۱۷۴.
https://doi.org/10.22059/jppolicy.2021.83373

گودرزی، محسن، و حاجیانی، ابراهیم (۱۴۰۲). آینده‌پژوهی اجرای اهداف سند ملی آمایش سرزمین. *آمایش سرزمین*، *۱۵*(۱)، ۱-۱۷.
https://doi.org/10.22059/jtcp.2023.348562.670349

مرکز پژوهش‌های توسعه و آینده‌نگری، سند ملی آمایش سرزمین (۱۳۹۹).

مرکز آمار ایران (۱۴۰۰). *سالنامهٔ آماری استان فارس*.

منصورلکورج، کیانوش، بختیاری، صادق، و قبادی، سارا

(۱٤۰۳). نقش حکمرانی خوب و سرمایهٔ انسانی در جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی و رشد اقتصادی (منتخبی از کشورهای در حال توسعه). *دانش سرمایه‌گذاری*، ۱۳، ۲٦۳-۲۸٦.

http://www.jik-ifea.ir/article_22077.html?lang=fa

موسوی، میرنجف، مدیری، مهدی، و کهکی، فاطمه سادات (۱۳۹۵). تبیین عوامل و شاخص‌های تأثیرگذار اسلامی ایرانی در توسعهٔ متوازن استان خراسان رضوی با استفاده از نرم‌افزار MICMAC. *مدیریت شهری و روستایی*، *۱۵*، ۷-۳۰.

http://ijurm.imo.org.ir/article-1-1415-fa.html

میرشکاران، یحیی (۱۳۹۹). اثر تغییرات آب‌وهوایی بر پیامدهای امنیتی- انتظامی بحران منابع آب با تأکید بر هیدروپولیتیک مناطق مرزی. *پژوهش‌های تغییرات آب‌وهوایی*، *۱*(۲)، ۹۸-۷۹.

https://doi.org/10.30488/ccr.2020.111127

میرکتولی، جعفر، و آریان‌کیا، مصطفی (۱۳۹۸). ارزیابی و تحلیل فضایی شاخص‌های مسکن شهری مطالعهٔ موردی: شهر گرگان. *پژوهش‌های جغرافیای انسانی*، *۵۱*(۳)، ٦۵۳-٦۷٤.

https://doi.org/10.22059/jhgr.2018.233806.1007464

نصراصفهانی، علیرضا، خزایی، سعید، و رهبر، امیرحسین (۱٤۰۲). تأملی معرفت شناختی بر آینده‌پژوهی، *آینده‌پژوهی انقلاب اسلامی*، ٤(۲)، ۷۰-٤۱.

https://fsir.ihu.ac.ir/article_208427.html

نظم‌فر، حسین، قدیمی، احمد، زالی، نادر، و معصومی، محمدتقی (۱٤۰۲). ارائهٔ راهکارهای سازماندهی فضا در برنامه‌ریزی و توسعه منطقه‌ای مطالعهٔ موردی: شهرهای استان گیلان. *مطالعات برنامه‌ریزی سکونتگاه‌های انسانی*، *۱۸*(۲)، ۱۳۱-۱٤۷.

https://sanad.iau.ir/Journal/jshsp/Article/1031718

نیکروان، محمد، باوان‌پور، جلیل، و یکتایار، مظفر (۱٤۰۲). آینده‌پژوهی پیشران‌های کلیدی حکمرانی شبکه‌ای ورزش ایران در افق ۱٤۱٤. *مدیریت ورزشی*، ۳، ۳۳۳-۳۵۱.

https://doi.org/10.22059/jsm.2023.354429.3111

وارثی، حمیدرضا، تقوایی، مسعود، و محمدپناهی، صدیقه (۱٤۰۲). برنامه‌ریزی استراتژیک توسعهٔ منطقه‌ای ایلام بر مبنای رقابت‌پذیری منطقه‌ای. *جغرافیا و توسعه ناحیه‌ای*، ۲۱(۱)، ۲۳۱-۲۰۹.

https://doi.org/10.22067/jgrd.2023.79363.1205

ویسی، فرزاد، صفیاری، رسول، و منوچهری، سوران (۱۳۹۸). پیشران‌های مؤثر بر توسعهٔ پایدار گردشگری نواحی روستایی با تأکید بر آینده‌پژوهی مورد مطالعه: بخش اورامان شهرستان سروآباد. *مطالعات اجتماعی گردشگری*، ۷(۲)، ٤۷-۷۲.

http://journalitor.ir/Article/35737

یاسوری، مجید، و سجودی، مریم (۱۳۹۸). تدوین وضعیت توسعهٔ فضایی در شهرستان رشت با تأکید بر الگوی راهبرد توسعهٔ منطقه‌ای (RDS). *راهبرد توسعه*، *۵۷*، ۱۵٤-۱۸۲.

http://rahbord-mag.ir/Article/22812

Aftab, A. (2023). Approaches and methods of futurology research and scenario planning in urban and regional planning. *Journal of Geography and Regional Future Studies*, *1*(1), 82-107. https://doi.org/10.30466/grfs.2023.121360 [In Persian]

Aghaei, F., Soltani, A., & Hosseinpoor, M. (2020). Identifying Development Priorities for Balanced Regional Development Using Network Centrality Indicators. *Town and Country Planning*, *12*(2), 275-298. https://doi.org/10.22059/jtcp.2020.301857.670107 [In Persian]

Ahmadi Kahnāli, R., Salahshouri, M., & Heirāni, A. (2022). Scenario Planning of Health Services in Makrān Coastal Region by Morphological Analysis Method. *Geographical Studies of Coastal Areas Journal*, *3*(1), 61-82. https://doi.org/10.22124/gscaj.2022.20892.1122 [In Persian]

Ahmadian, M.A., Habibi, M. H., & Alizadeh, K. (2021). Investigating the establishment of a local water market in the influence area of Mashhad region and city. *Geographical Sciences (Applied Geography)*, *17*, 76–87. https://sanad.iau.ir/Journal/geographic/Article/919196 [In Persian]

Amir Entekhabi, S., Akbari, M., TaleshiAnbohi, M., & Darvishi, H. (2022). Capacity Analysis of Regional Development with Spatial Planning Approach (Case study: Kermanshah Province). *Physical Social Planning*, *9*(3), 65-78. https://doi.org/10.30473/psp.2023.58891.2468 [In Persian]

Arancibia-Carvajal, S., Petit-Laurent, F., Troncoso, M. P., & Vargas-Vargas, M. (2022). Proposal of a Multi-Criteria Model for the Evaluation of Territorial Development Plans: An Application in Chile's Lagging Areas. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, *19*. https://doi.org/10.3390/ijerph191811312

ArianKia, M., Rezaei Kalaki, F., & Gorbanzadeh Zafarani, S.Z. (2023). Leveling and Upgrading of Quantitative Indicators and Residential Function in Line with Strategic Planning and Sustainability of

tourism industry by the horizon of 2035. *Geography and Development*, *19*, 53–78. https://doi.org/10.22111/gdij.2021.6003 [In Persian]

Deng, X., Liang, L., Wu, F., Wang, Z., & He, S. (2022). A review of the balance of regional development in China from the perspective of development geography. *Journal of Geographical Sciences*, *32*(1), 3-22. https://doi.org/10.1007/s11442-021-1930-0

Dudek, S., & Zademach, H. M. (2023). Territorial development in Bavaria between spatial justice and austere federalism: A historical-materialist policy analysis of Bavarian regional development politics and policies, 2008–2018. *Environment and Planning A: Economy and Space*. https://doi.org/10.1177/0308518X221140893

Ezzatpanah, B., Yazdanpanah, P., & Beygbabaei, B. (0621). Analysis of the Affecting Factors on the Urban Development Competitiveness Flow in Reducing the Intra-Regional Inequalities (Case Study: West Azerbaijan Province). *Geographical Studies of Coastal Areas Journal*, *3*(4), 91-113. https://doi.org/10.22124/gscaj.2022.22313.1167 [In Persian]

Ghaffary Fard, M., Husseini, F., & Hosseini Mazari, S. I. (2023). The Mechanism of Promoting Governance and Regional Development Policy in Iran. *Public Sector Economics Studies*, *2*(1), 37-58. https://doi.org/10.22126/pse.2023.8786.1021 [In Persian]

Gherghina, Ș. C., Botezatu, M. A., Hosszu, A., & Simionescu, L. N. (2020). Small and medium-sized enterprises (SMEs): The engine of economic growth through investments and innovation. Sustainability, 12(1). https://doi.org/10.3390/su12010347

Godarzi, M., & Hajiani, E. (2023). Futurology of the implementation of National Land Use Document. *Town and Country Planning*, *15*(1), 1-17. https://doi.org/10.22059/jtcp.2023.348562.670349 [In Persian]

Godet, M. (2003) The art of scenarios and strategic planning: tools and pitfalls. Technological Forecasting and Social Change, 65(1), 3-22. https://doi.org/10.1016/S0040-1625(99)00120-1

Hatami, F. (2022). Towards sustainable regional development: Economy, society, environment, and good governance based on the case of Polish regions. *Nations Research*, *82*(7), 57–81. https://civilica.com/doc/1598839 [In Persian]

Hosseini, A., & Ariankia, M. (2025). Driving Forces and Future Scenarios for Territorial Business Development in Iran: A Future-Oriented Study with a Spatial Planning Emphasis. *Spatial Planning*, *15*(1), 109-140. https://doi.org/10.22108/sppl.2025.142467.1805 [In Persian]

Urban Housing (Case Study: Armenian Quarter, District 7, Tehran Municipality). *Urban Economics and Planning*, *4*(3), 118-141. https://doi.org/10.22034/uep.2023.416479.1409 [In Persian]

Asghari, H., Kamousi Alamdari, J., Poursheykhian, A., & Hasanimehr, S. (2022). Analysis of sustainable development guidelines & challenges with future trending survey (Case study: ARAS Free region). *Regional Planning*, *11*(4), 103-118. https://doi.org/10.30495/jzpm.2022.4068 [In Persian]

Badri, S. A., Ariankia, M., & Karimi Aghcheh, R. (2024). Spatial Planning of Southern Iranian Cities and Its Role in the Optimal Management of Climate Migration: Case Study of Region 8 Zoning. *Journal of Planning and Development*, *4*(3), 1-22. https://doi.org/10.22034/jpd.2025.2042602.1061 [In Persian]

Badri, S. A., Noroozishikhlar, Z., & Darban Astane, A. (2023). Analysis of the role of governance in sustainable economic development from the point of view of local managers (Dahiyar and Shura) Case Study: the part kahak; Qom Province. *Geography and Human Relationships*, *6*(1), 198-218. https://doi.org/10.22034/gahr.2023.387086.1822 [In Persian]

Barghi, H., Manouchehri, S., & Ghanbari, Y. (2023). Structural Analysis of the Development Drivers Affecting the Realization of Land use Planning at the Kurdistan Province Based on the Role-Playing of Rural Areas. *Geography and Development*, *21*, 205-238. https://doi.org/10.22111/gdij.2023.44024.3462 [In Persian]

Bouzarmajhoumouri, K., Khatami, S. S., Zarrin, A., & Falsoleiman, M. (2022). An analysis of water resources management studies in Iran and the world. *Geography and Environmental Hazards*, *11*(2), 251–271. https://doi.org/10.22067/geoeh.2022.73891.1136 [In Persian]

Center for Development and Foresight Research. (2020). *National Territorial Planning Document*. [In Persian]

Dadashpoor, H., & Shojaei, D. (2022). Spatial inequality and the core–periphery relationship in Iran: Proposing a theoretical model using Lynham's theory-building method. *Territorial Planning*, *14*(1), 25–59. https://doi.org/10.22059/jtcp.2022.334526.670279 [In Persian]

Darkow, I. (2015). The involvement of middle management in strategy development Development and implementation of a foresight-based approach. *Journal of Technological Forecasting & Social Change*, *38*, 10–24. https://doi.org/10.1016/j.techfore.2013.12.002

Darvishi-SeTelani, F., Palouei, K., & Fazeli, S. (2021). Developing future scenarios for Iran's health

https://doi.org/10.22124/gscaj.2023.21365.1136 [In Persian]

Mansoor Lakoraj, K., Bakhttiari, S., & Ghobadi, S. (2024). The role of good government and human resource in attracting direct foreign investment and economical growth (a selection of developing countries). *Journal of Investment Knowledge*, *13*, 263-286. http://www.jik-ifea.ir/article_22077.html?lang=fa [In Persian]

Mirkooli, J., & ArianKia, M. (2019). Environmental Analysis of Urban Housing Indicators (Case Study: Gorgan City). *Human Geography Research*, *51*(3), 653-674. https://doi.org/10.22059/jhgr.2018.233806.1007464 [In Persian]

Mirshekaran, Y. (2020). The effects of Climate change on Security consequences of Water resources crisis with an emphasis on hydropolitic of border regions. *Climate Change Research*, *1*(2), 79-98. https://doi.org/10.30488/ccr.2020.111127 [In Persian]

Mousavi, M., Modiri, M., & Kahaki, F. S. (2016). Explaining Iranian-Islamic factors and indicators influencing the balanced development of Razavi Khorasan Province using MICMAC software. *Urban and Rural Management*, *15*, 7–30. http://ijurm.imo.org.ir/article-1-1415-fa.html [In Persian]

Nasresfahani, A., Khazaee, S., & Rahbar, A. (2023). an episteme reflection on futures studies. *Futures Studies Of The Islamic Revolution*, *4*(2), 41-70. https://fsir.ihu.ac.ir/article_208427.html [In Persian]

Nazemfar, H., Ghadimi, A., Zali, N., & Masoumi, M.T. (2023). Providing spatial organization strategies in regional planning and development: Case study of cities in Gilan Province. *Journal of Human Settlements Planning Studies*, *18*(2), 131–147. https://sanad.iau.ir/Journal/jshsp/Article/1031718 [In Persian]

Nikravan, M., Bavanpour, J., & Yektayar, M. (2023). Future studies of the key drivers of Iranian sports network governance in the horizon of 2035. *Sport Management Journal*, *15*(3), 351-333. https://doi.org/10.22059/jsm.2023.354429.3111 [In Persian]

Opera Jouneghani, E., & Nasrollahi, Z. (2021). The Position of Economic Sectors in Isfahan Province Based on the Consumption Approach Using the Input-Output Model. *Journal Of Water And Sustainable Development*, 8(2), 13-20. https://sid.ir/paper/1053666/en [In Persian]

Parizadi, T., & Hoseinkhani, H. (2023). Investigation of urban prosperity status (Case study: Eight districts of Karaj city). *Scientific and Research Quarterly of Urban Research and Planning*, *14*, 301–318. https://doi.org/10.30495/jupm.2022.30201.4165 [In Persian]

Pishgah Hadian, H., Kayednejad, R., Bolandian, G., & Dravishpour, H. (2020). An analysis of the place of regional development in the macro policies of the Islamic Republic of Iran. *Basij Strategic*

Hosseini, A., Ahmadi, S. A., Mirehei, M., & Majidi, R.S. (2022). Formulating Regional Development Strategies for Iran's Ocean Coasts. *Program and Development Research*, *3*(3), 7-35. https://doi.org/10.22034/pbr.2022.353804.1251 [In Persian]

Hosseinikhah, H., Taghvaee, M., & Mohamadidost, S. (2021). Strategic evaluation of the spatial structure of cities with emphasis on new patterns of urban planning (Case study: Yasuj city). *Spatial Planning*, *11*(3), 117-144. https://doi.org/10.22108/sppl.2021.122995.1499 [In Persian]

Hosseinzadeh, M., & Khodamoradi, T. (2021). analyzing the governance structure of sustainable development in deprived areas using social network analysis. *Iranian Journal of Public Policy*, *7*(3), 99-115. https://doi.org/10.22059/jppolicy.2021.83370 [In Persian]

Ilanloo, M., Eslami Akandi, M., Ebrahimi, L., & Bozorgmehr, K. (2022). Identification of Influential and Key Driving Forces on the Developmental Process with a Regional Foresight Approach (Case study: Mazandaran province). *Geographical Studies Of Coastal Areas Journal*, *2*(4), 61-88. https://sid.ir/paper/964483/en [In Persian]

Jafari, F., Hatami, A., & Karami, S. (2021). Spatial analysis of regional development based on economic indices in Iran. *Journal of Geography and Planning*, *24*, 61-72. https://doi.org/10.22034/gp.2021.10901 [In Persian]

Jafari, M., Moradi, F., & Fatahi, S. (2023). The impact of good governance on income inequality in selected developing and developed countries with an emphasis on control of corruption. *Quarterly Journal of Quantitative Economics (JQE)*, *20*(3), 110-135. https://doi.org/10.22055/jqe.2021.37420.2374 [In Persian]

Jalilisadrabad, S., & Beiki Tafti, H. (2024). Analysis of the Role and Position of Investment in the Tourism Industry in Order to Increase Regional Competitiveness. *Journal of economics and regional development*, *30*, 198-232. https://doi.org/10.22067/erd.2023.77827.1132 [In Persian]

Karimi, A., Pourtaheri, M., & Ahmadi, H. (2017). Spatial organization analysis and hierarchical classification of the urban system in Kurdistan Province. *Haft Hesar Environmental Studies*, *6*, 31–52. http://hafthesar.iauh.ac.ir/article-1-403-fa.html [In Persian]

Karimi, M., & Aftab, A. (2021). Codifying Strategies to Establish Perpetual Peace in Iran with Spatial Planning Approach. *Iranian Journal of Public Policy*, *7*(3), 153-174. https://doi.org/10.22059/jppolicy.2021.83373 [In Persian]

Khaliji, M. A., & Sarvar, R. (2023). Pathology of Land Use Planning in Guilan province. *Geographical Studies of Coastal Areas Journal*, *3*(4), 1-20.

Structure and Function Studies, *7*, 131-153. https://doi.org/10.22080/usfs.2019.16244.1773 [In Persian]

Shakarami, K., & Shokoohi, M. A. (2023). Strategic planning for the development of new towns in Iran: Case study of Pardis New Town. *Journal of Human Settlements Planning Studies*, *18*(4), 141–154. https://sanad.iau.ir/Journal/jshsp/Article/1032001 [In Persian]

Shakarami, N., Rahnama, M. R., & Zamanipour, M. (2023). Strategic planning for the development of Lorestan Province based on regional competitive identity. *Geography and Regional Development*, *21*(2), 1–27. https://doi.org/10.22067/jgrd.2021.47550.0 [In Persian]

Statistical Center of Iran. (2021). *Statistical yearbook of Fars Province*. [In Persian]

Taghvaei, M., & Hosseinekhah, H. (2018). Tourism Development Planning Based on Futures Studies and Scenario Case Study: Yasouj. *Journal of Tourism Planning and Development*, *6*, 8-30. https://doi.org/10.22080/jtpd.2018.1762 [In Persian]

Varesei, H. R., Taghvaei, M., & Mohammadpanahi, S. (2023). Strategic regional development planning of Ilam Province based on regional competitiveness. *Geography and Regional Development*, *21*(1), 209–231. https://doi.org/10.22067/jgrd.2023.79363.1205[In Persian]

Veisi, F., Safyari, R., & Manoochehri, S. (2020). Effective Drivers on the Sustainable Development of Rural Tourism with an Emphasis on Futures Studies (Awraman district of Sarvabad city). *Journal Of Social Studied In Tourism*, *7*(2), 47-72. http://journalitor.ir/Article/35737 [In Persian]

Willsteed, E. A., Birchenough, S. N., Gill, A. B., & Jude, S. (2018). Structuring cumulative effects assessments to support regional and local marine management and planning obligations. *Marine Policy*, *98*, 23-32. https://doi.org/10.1016/j.marpol.2018.09.006

Yang, Z., Shao, S., Xu, L., & Yang, L. (2022). Can regional development plans promote economic growth? City-level evidence from China. *Socio-Economic Planning Sciences*, *83*. https://doi.org/10.1016/j.seps.2021.101212

Yasouri, M., & Sojoudi, M. (2019). Formulating the spatial development status in Rasht County with emphasis on the Regional Development Strategy (RDS) model. *Development Strategy*, *57*, 154–182. http://rahbord-mag.ir/Article/22812 [In Persian]

Zayyari, K., Eftekharnia, M., & Naderi, M. (2021). Explaining the framework of sustainable competitiveness in the direction of spatial development of Arak District. *Journal Of Geographical Sciences*, *21*, 357-381. https://doi.org/10.52547/jgs.21.62.357 [In Persian]

Studies, *23*, 5-42. https://doi.org/20.1001.1.1735501.1399.23.88.1.0 [In Persian]

Pourahmad, A., Ghorbani, R., & Hatami Nezhad, H. (2018). Redefining the Role of Small- and Middle-Sized Cities in the Regional Development Process; Introducing a Spatial Based Applied Method (Case Study: Kurdistan Province). *Town and Country Planning*, *10*(2), 315-344. https://doi.org/10.22059/jtcp.2019.254850.669857 [In Persian]

Purkarthofer, E., & Stead, D. (2023). Agency and Structure in Urban and Regional Planning: An Illustrative Overview and Future Research Agenda. *Journal of Planning Literature*. https://doi.org/10.1177/08854122231178949

Rajabi, A., & Sabbagh, S. M. (2023). Regional development strategy (RDS) as a solution for decentralization: Case study of Rasht metropolis. *Urban Management Studies*, *15*, 41–61. https://doi.org/10.30495/ums.2023.23117 [In Persian]

Rakuasa, H., & Latue, P. C. (2023). Regional Development Planning and Policy in the Aspects of Vulnerability and Disaster Resilient Cities: A Review. *Sinergi International Journal of Communication Sciences*, *1*(2), 64-77. https://doi.org/10.61194/ijcs.v1i2.52

Rezaee, S., & Eyvazi, M. R. (2022). Levels of linking between Policymaking and Futures Research from Discourse to Teleology. *Strategic Futures Studies*, *1*(3), 109-128. https://jsfs.sndu.ac.ir/article_2329.html [In Persian]

Saghafi, F., Momeni, M., Tahari Mehrjerdi, M., & Baghaei, M. (2023). Measuring the efficiency of technological units in strategic industrial by regional development aspect (Case study: Food industry in Khorasan Razavi province). *Journal of Improvement Management*, *16*(4), 1-22. https://doi.org/10.22034/jmi.2022.345737.2789 [In Persian]

Sarvar, R., Jafarian, B., & Borna, R. (2019). Identifying key factors affecting the future status of territorial planning in Tehran Province using a futures studies approach. *Geography of the Land*, *16*, 17–36. https://sanad.iau.ir/Journal/sarzamin/Article/822565 [In Persian]

Shahin, S., & Moosavi, M. S. (2023). Designing a development strategic plan for urban Districts using the analysis technique of related decision areas (Aida technique)(case study: District 4 of Isfahan). *Geographical Engineering of Territory*, *7*(1), 49-74. https://doi.org/10.22034/jget.2023.144666 [In Persian]

Shahivandi, A., Ghasemi, M., & Rastghalam, N. (2020). Future Studies of Housing Resilience in 8th Zone of Isfahan Using a Combination of Scenario Analysis and cross-effects analysis. *Urban*